

VISOKA ŠKOLA STRUKOVNIH STUDIJA
ZA OBRAZOVANJE VASPITAČA
NOVI SAD

Likovni aspekti igračka od reciklažnog materijala (Master rad)

Mentor:
Dr Uglješa Colić

Student:
Ime i prezime Svetlana Tutek
Broj indeksa: 34/20 m1

Novi Sad, septembar 2024.

SAŽETAK

S obzirom na relativnu malu svest o pojmu reciklaže i produkta koje možemo iz nje dobiti ovaj rad će nam poslužiti kao model približavanja i spajanja dve veoma bitne komponente za opšti ostanak u zdravoj sredini i probuđivanju svesti kod dece i odraslih a to su dečija kreativnost i svest o igračkama koja mogu nastati iz recikliranih sirovina. Čuvajući našu prirodu omogućujemo i bolji i zdraviji život za sve.

Jedan od ciljeva je utvrditi da li se koriste reciklirani materijali kroz likovne aktivnosti u vrtiću i podstaknuti korišćenje istih kroz igru stvarajući likovne proizvode. Povod za istraživanje na ovu temu proistekao je iz potrebe da se više upotrebljavaju reciklirani materijali, kroz likovne aktivnosti, kako bi deca mogla da stvaraju i uče kroz igru o recikliranju, a istovremeno da kroz ove aktivnosti razvijaju realni program koji doprinosi sveukupnoj dobrobiti deteta. Primeri iz prakse kao poslednje poglavlje pruža uvid u korišćenje recikliranih materijala u likovnim aktivnostima, imajući u vidu prethodna teorijska i metodološka saznanja. U zaključnim napomenama ukazujemo na podsticaj za likovnim stvaralaštvom koristeći izvore od recikliranih materijala, a koji dokazano imaju pozitivan razvojni potencijal za decu, odnosno nemaju negativne efekte, a najupotrebljiviji su kroz likovne aktivnosti.

Ključne reči: Deca, likovno stvaralaštvo, kreativnost, igračke, reciklirani materijali

Summary:

Given the relatively low awareness of the concept of recycling and the products we can obtain from it, this paper will serve as a model for bringing together two very important components for general environmental sustainability and raising awareness among children and adults, namely children's creativity and awareness of toys that can arise from recycled materials. By preserving our nature, we enable a better and healthier life for all.

One of the goals is to determine whether recycled materials are used in art activities in kindergarten and to encourage their use through play by creating art products. The research on this topic stems from the need to use recycled materials more in art activities so that children can create and learn through play about recycling, while also developing a realistic program that contributes to the overall well-being of the child. Examples from practice, as the last chapter, provide insight into the use of recycled materials in art activities, taking into account previous theoretical and methodological knowledge. In concluding remarks, we point out the encouragement for artistic creativity using sources from recycled materials, which have proven positive developmental potential for children, with no negative effects, and are most useful through art activities.

Keywords: Children, visual arts, creativity, toys, recycled materials

SADRŽAJ:

UVOD.....	1
2. TEORETSKI PRISTUP PROBLEMU ISTRAŽIVANJA.....	4
2.1 RAZVOJ KREATIVNOSTI U PROCESU VASPITANJA.....	4
2.2 LIKOVNO STVARALAŠTVO NA PREDŠKOLSKOM UZRASTU.....	7
2.3 KAKO PODSTICATI DEČIJE STVARALAŠTVO U VRTIĆU.....	9
3.IGRE U PREDŠKOLSKOM OBRAZOVANJU I NJIHOV ZNAČAJ.....	13
4.RECIKLAŽA.....	17
Informacije koje su (ne)poznate.....	18
4.1 RECIKLIRANJE OTPADA.....	19
4.2 EKOLOŠKA SVEST U DEČIJEM VRTIĆU.....	21
4.3 AKTIVNOSTI ZA DECU KOJE DOPRINOSE RAZVOJU EKOLOŠKE SVESTI.....	21
4.4 KREATIVNO RECIKLIRANJE U VLASTITOM DOMU.....	22
4.5 KREATIVNO RECIKLIRANJE ZA RODITELJE I DECU.....	23
4.6 DETE I IGRAČKA.....	23
RAZVOJNI POTENCIJAL I NAČINI KORIŠĆENJA RUČNO IZRAĐENIH IGRAČAKA NA PREDŠKOLSKOM UZRASTU.....	27
5 .METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA.....	35
5.1 PREDMET, PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA.....	36
5.2 HIPOTEZA,PODHIPOTEZA I VARIJABLA ISTRAŽIVANJA.....	37
5.3 METODE,TEHNIKE I INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA.....	38
5.4 UZORAK ISTRAŽIVANJA.....	38
6. ANALIZA I INTERPRETACIJA PODATAKA.....	39
7.UPOTREBA RECIKLIRANIH MATERIJALA-PRIMERI IZ PRAKSE.....	45
8.ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	55
LITERATURA.....	56

UVOD

Igra, a posebno ona stvaralačka, zauzima sve manje mesta u savremenom detinjstvu, a industrijski izrađene igračke, koje u njemu dominiraju, često izazivaju nepoželjne oblike ponašanja, kao što su (fizička) pasivnost, agresivna igra i potreba za posedovanjem, to jest konzumerizam (Honore, 2009). Stoga su se postavila pitanja: Da li su to vrednosti koje kao roditelji i vaspitači želimo da putem igračaka usadimo našoj deci od malena?; Da li su ručno izrađene igračke alternativa industrijski izrađenim igračkama, ali ne toliko u pogledu njihovog porekla, već pre svega u pogledu oblika ponašanja koje mogu da podstaknu, a samim tim i vrednostima koje predstavljaju i koje se mogu preneti i na decu onda kada im se omogući da učestvuju u njihovoj izradi i kasnije u njihovoj upotrebi u svakodnevnoj igri? Ručno izrađene igračke su u ovom radu definisane kao predmeti koji nastaju kao proizvod različitih istraživačkih, manipulativnih i produktivnih, dakle, stvaralačkih aktivnosti, koje se sa decom predškolskog uzrasta u vrtićima najčešće odvijaju u okviru likovnih aktivnosti, koje su u ovom uzrastu i same nalik igri. Izrađeni predmeti se potom mogu koristiti u igri preuzimajući tako ulogu igračke.

Istraživanja koja se bave isključivo uticajem ručnog izrađivanja igračaka na razvoj dece su malobrojna, međutim, ideje u teoriji i istraživanja koja se bave uticajem manipulativnih i produktivnih aktivnosti i igre (u koju spada i ručna izrada igračaka) na različite aspekte razvoja pokazuju da, iako su ove aktivnosti dominantno manuelne, njihovi pozitivni efekti se ne ograničavaju samo na razvoj fine motorike šake i prstiju, već da imaju brojne pozitivne efekte na različite aspekte razvoja dece predškolskog uzrasta: razvoj čula, kreativnosti i imaginacije, sazajni aspekt, socioemocionalni aspekt, kao i uticaj na zdrave ekološke navike (Bunker, 1991; Owocki, 1999; Papert & Harel, 1991; Feeny & Magarick, 1984; prema: Večanski, 2015a).

Posmatrajući umetnost sa pedagoškog stanovišta može se sagledati i likovno vaspitanje i obrazovanje koje je evoluiralo kroz različite razvojne faze, prateći kulturne i umetničke tokove civilizacija kroz istoriju, kao i uticaja umetnosti i obrazovanja na samo društvo. Likovne aktivnosti su oduvek bile značajan sadržaj programa vaspitno-obrazovnog rada. Ono što se menjalo to je bila koncepcija, kako likovnog, tako i vaspitanja i obrazovanja uopšte i uloga odraslog u tom procesu. Tradicionalna koncepcija vaspitanja je razvila određene konvencije u pristupu i najčešće ih karakteriše usmerenost na proceduru i rezultat, a manje na problemsko-istraživački rad i proces likovnog izražavanja.

Ovakav pristup se definiše još i kao "akademski model". U likovnom vaspitanju i obrazovanju, akademski model, često polazi od ustanovljenih procedura u kojima se kroz instrukcije "korak po korak" dete vodi kroz proces bez motivacije i objektivnog angažovanja dečjeg iskustva, mašte, emocija, već je težište na veštinama rukovanja priborom i materijalima i sa očekivanim ishodom produkta u skladu sa zadatom "temom". Ovakav rad najčešće je zasnovan na kriterijumima i estetici "od spolja", estetici koja malom detetu još uvek nije bliska, niti je rezultat autentičnog dečjeg izraza, već unapred planiranog produkta, dirigovanog od strane odraslog.

Kroz programe i pristupe vaspitno-obrazovnog rada, zasnovane na određenim strategijama, prelamaju se pitanja proizašla iz dileme: da li prepustiti dečji razvoj mehanizmima sazrevanja ili ga „povući“ (delovati na njega)? Koje postupke primeniti u okviru podrške razvoju, vodeći računa da se uvažavaju dečja prava na sopstveni put u životu i lična opredeljenja? Razvoj deteta je integralni proces, pa se likovno vaspitanje i obrazovanje ne može svesti samo na estetske osnove i usmerenost ka produktu. Osnovni cilj likovnog vaspitanja i obrazovanja jeste da svojom koncepcijom razvija likovnu i vizuelnu kulturu dece i emancipuje njihovu ličnost, čime se afirmišu principi demokratije i ljudskih prava, gradi i neguje humanistička orijentacija društva.

Konvencionalna nastava ima akademski karakter i dominantno transmisivnu ulogu, odnosno prenošenje znanja koje u manjoj meri aktivira različite oblike percepcije, doživljaja i mišljenja onoga ko uči.

Savremena nastava ima konstruktivistički pristup i razvojno-formativnu ulogu, odnosno da potpomaže izgradnju kvaliteta ličnosti, konstruisanje znanja, veština, stavova i vrednosti onoga ko uči.

Ž. Pijaže (J. Piaget, 1954) dao je značajan teorijski doprinos kognitivnom razvoju dece. Na primer, prema mišljenju Pijažea, važno je shvatiti da intelektualne funkcije deteta od 2 godine nisu umanjena kopija intelektualnih funkcija desetogodišnjaka, koji opet nije manje izdanje intelekta odrasle osobe. On kognitivni razvoj vidi kao proces nastajanja, svojevrsno iskazivanje nekoliko kvalitativno različitih kognitivnih struktura ili inteligencije kroz koje dete uspostavlja i kreira svoje odnose sa svetom. Ove strukture su karakteristične za četiri glavna nivoa kognitivnog razvoja: senzomotorni nivo (od 1. godine starosti) kao razvojna faza u kojoj dete savladava svet predmeta i pojava i sebe doživljava kao zaseban entitet u svetu koji ga okružuje; intuitivna ili simbolička faza (između 2. i 7. godine starosti) kao period kada dete aktivno istražuje i savladava simboličke sisteme, perceptivne obrasce i komunikacijske veštine koje mu određena kulturna sredina nalaže; konkretno-operativna faza (od 7. do 12. godine starosti) predstavlja period kada simboličke predstave o fizičkoj stvarnosti (na primer jezik) postaju elementi i sredstva logičkog mišljenja i faza formalnih operacija (u uzrastu rane adolescencije pa nadalje), kao faza u kojoj dete savladava i kompletira logičke predstave apstraktnog mišljenja, u kojoj upotrebljavanje reči i drugih simboličkih predstava postaje instrument za invenciju novih (sopstvenih) svetova, predstava i vizija (E. R. Tanay, 1989, 54)

Pijaže je postavio dva veoma važna psihološka pitanja o uzrocima rane manifestacije estetskih aktivnosti kod dece, ali i ukazao na određene prepreke njihovog razvoja. Estetske aktivnosti kod dece prema njegovom mišljenju predstavljaju samoizražavanje i prve stvaralačke ekspresije koje pomažu sazrevanje i doprinose uspostavljanju kontakta deteta sa stvarnošću. Ono tako zadovoljava svoje unutrašnje potrebe, pa samim tim se može reći da estetske aktivnosti imaju fundamentalni značaj za razvitak detetovog poimanja sveta i konceptualne misli. Tako dečje „ja“ ne ostaje zatvoreno, već ima mogućnost da se izražava na konkretan i realan način. Pijaže takođe smatra da razvoj dečje kreativnosti i estetskih sposobnosti nije kontinuiran kao kod intelektualnih sposobnosti i ima svojih varijacija, na šta značajno utiču i odrasli zbog svojih konvencionalnih formi vaspitanja, kao i tradicionalni sistem učenja (Pijaže, 1954, 25).

Lav Vigotski (L. S. Выготский) smatra da je poreklo znanja društveno, dok je razvoj deteta socijalno posredovan i u velikoj meri predstavlja produkt njegovog delovanja u društvu. Vaspitanje i obrazovanje deteta prema Vigotskom predstavlja priliku da se intelektualne mogućnosti deteta dižu na viši nivo, odnosno mogućnost da dete uz podršku pređe „sa onoga što ume, na ono što trenutno ne ume“, čime obrazovni proces formira zonu narednog razvoja (Kamenov 2006).

Jasmina Šefer (2012) ističe značaj sistematskog metodičkog pristupa procesu učenja kroz igru i motivaciju dece za stvaralačko izražavanje unutar školskog programa, čije su reperkusije praćene u jednom od kvalitativnih istraživanja sprovedenih poslednjih godina u našim školama. „Postojanje organizovanog podsticanja kreativnosti u školi, koje je pozitivno doživljeno, po logici stvari, daje dobre garancije da će se kreativan proces ponoviti i u budućnosti ličnom inicijativom učenika“, što bi, prema Šefer trebalo da bude rezultat određenih uslova za takve procese koje obezbeđuje odrasli.

Emil Kamenov (2006) smatra da se sve više prihvata stav da je kreativnost, kao opšteljudski potencijal i potreba, prisutna u svakom detetu, a da deca koja ne ispoljavaju kreativne osobenosti su na neki način ometena ili ugrožena. On smatra da potpomaganje celovitog razvoja ličnosti deteta podrazumeva i harmoničan odnos razvoja intelektualnog i emocionalnog aspekta ličnosti deteta. „Budući da je stvaralački izraz blizak umetničkom, koji je globalan, intuitivan i metaforičan, on ima inegrativnu funkciju u odnosu na dečje emocije i iskustvo“ (Kamenov 2006). Dakle, zahvaljujući stvaralaštvu, prema E. Kamenovu, deca imaju prilike da bolje upoznaju svoje mogućnosti, stvarajući pozitivnu sliku o sebi za šta je uslov sloboda u izražavanju i stvaranju. Kamenov smatra da deci treba omogućiti, ponuditi im i podstaći ih na aktivnosti koje pogoduju razvoju svih osobina kreativne ličnosti, da je svako dete stvaralac, pri čemu je zadatak odraslog da ga prihvati kao takvog i obezbedi mu, koliko je moguće, nasmetano ispoljavanje i razvoj te ljudske sposobnosti. „Organizovani uticaji su neophodan uslov njegovog uspešnog razvitka, od čega ne može biti izuzeta ni kreativnost. Ona predstavlja opšteljudski potencijal koji treba podsticati i usmeravati na odgovarajući način (vodeći računa da se ne ošteti ili ne potisne), u skladu sa promenama koje karakterišu razvoj, kao i sa specifičnostima svakog uzrasnog perioda“ (Kamenov 2006).

2. TEORETSKI PRISTUP PROBLEMU ISTRAŽIVANJA

2.1 RAZVOJ KREATIVNOSTI U PROCESU VASPITANJA

Razmatranja mogućnosti da se u procesu vaspitanja organizovano i sistematski deluje na razvoj kapaciteta kreativnosti kod dece, neizostavno treba svoj oslonac da imaju, pre svega, u određenju (definiciji) kreativnosti, kroz odgovore na neke od ključnih dilema i pitanja: Šta je to kreativnost? Šta znači biti "kreativan"? Koje su osnovne karakteristike kreativnosti po čemu se ovaj fenomen može jasno razlučiti od drugih sličnih fenomena i slična pitanja.

U najkraćem, jedno od opšteprihvaćenih određenja kreativnosti upućuje nas na određenu vrstu produkta ljudske aktivnosti, tako da se sama karakteristika produkta ljudske aktivnosti javlja kao kriterijum definisanja kreativnosti (Stenberg, Grigorenko & Singer, 2004). To se odnosi na onu vrstu ljudske aktivnosti koja kao svoj rezultat podrazumeva da je stvoreno nešto što je u isto vreme "novo" i poseduje određenu "vrednost". Drugim, rečima, biti kreativan znači imati kapacitet, na određenom nivou razvijenosti, stvaranja novog koje ima neku vrednost. Kreativnost je, pre svega, individualni fenomen, povezan je sa različitim kapacitetima individue koji omogućavaju stvaranje novog. Međutim, ovde je neophodno napraviti razliku između novog u individualnom smislu i novog u opštem smislu. Na primer, kroz različite istraživačke i otkrivačke aktivnosti dete bilo kog uzrasta može doći do "velikih otkrića", koja predstavljaju značajne elemente novog u znanju i poimanju deteta koje "otkriva". Dakle, u takvim situacijama to što je "novo" i "vredno", predstavlja novo i vredno za dete koje dolazi do tog novog. Takvo "novo" i "vredno" ne znači nužno isto novo i vredno za drugu decu, tako da je ovo situacija kreativnosti u individualnom smislu.

Razmatranje ključnih ishodišta kreativnosti, na koje se načine ispoljava kreativnost, kako se kreativnost može razvijati i unapređivati, sigurno su i dalje neka od značajnih pitanja kojima se bave različite humanističke nauke (Stenberg, Grigorenko & Singer, 2004). Na prvi pogled nam izgleda da se kreativnošću bave, pre svega, psiholozi u okviru različitih psiholoških naučnih disciplina, na osnovu činjenice da se u okviru psihologije kao nauke već odavno konstituisala i posebna psihološka naučna disciplina, koja se imenuje kao psihologija stvaralaštva (Kvaščev, 1981). Međutim, nesumnjivo je da se fenomenom kreativnosti bave i druge humanističke i društvene nauke, a pre svih filozofija, sociologija, istorija umetnosti, antropologija, etnologija i druge. U okviru ovih drugih nauka fenomenu kreativnosti, kao individualnom i 17 društvenom fenomenu, pristupa se sa stanovišta specifičnosti predmeta nauke u ovim posebnim oblastima, kao i na osnovu specifičnosti metodologije istraživanja. Javljaju se i obuhvatniji istraživački pristupi sagledavanju složenog fenomena kreativnosti, koji podrazumevaju zastupljenost interdisciplinarnog i multidisciplinarnog modela istraživanja.

Razlog za to je upravo složenost i slojevitost ovog ljudskog fenomena, te se zbog toga traže racionalni istraživački pristupi, interdisciplinarni po svom karakteru, koji će omogućiti da se kroz istraživanje prodre dublje u suštinu ovog složenog i slojevitog fenomena. U skladu sa prirodom predmeta pedagoške nauke, javljaju se i određene specifičnosti u pristupu kreativnosti, na osnovu orijentacije na obuhvatno sagledavanje i proučavanje mogućnosti delovanja na razvoj kapaciteta

kreativnosti, kao deo šireg procesa razvoja svestrane ličnosti (Antonijević, 2012). Stoga, to predstavlja suštinu pristupa kreativnosti, te se u pedagogiji kreativnost proučava kroz obuhvatno sagledavanje, i na teorijskom i na praktičnom planu, različitih mogućnosti organizovanog delovanja na složeni proces razvoja kreativnosti, kod dece, učenika i kod odraslih. Podsticanje razvoja kreativnosti kod dece Sprovedenjem istraživanja u oblasti proučavanja osnovnih segmenata razvoja kreativnosti ustanovljene su neke od osnovnih karakteristika mogućnosti razvoja i unapređivanja kapaciteta kreativnosti u procesu vaspitanja, bez obzira da li se polazi ili ne od osnovne opšte naučne pretpostavke da se na ovaj proces može sistematski i organizovano delovati, u smislu suštinskog unapređivanja kapaciteta kreativnosti. Na osnovu toga, ostvarena su nastojanja u pravcu konstituisanja različitih programa vaspitnoobrazovnog rada (Maksić, 2008), koji su u celini ili nekim svojim segmentom usmereni na razvoj i unapređivanje kapaciteta kreativnosti u procesu vaspitanja.

Neki od ključnih modela osmišljavanja procesa vaspitanja koji bi imao efekat na razvoj kapaciteta kreativnosti podrazumevaju, između ostalog, korišćenje suštinskih vrednosti i suštinskih vaspitno-obrazovnih prednosti koje se u procesu vaspitanja javljaju kod igrovnih aktivnosti, zanimljivih aktivnosti, istraživačkih aktivnosti i aktivnosti otkrivanja.

Igrovne aktivnosti. Nema sumnje da određene igrovne aktivnosti u procesu vaspitanja predstavljaju značajno sredstvo razvijanja različitih sposobnosti i veština kod deteta, a to se odnosi i na unapređivanje kapaciteta kreativnosti. Upražnjavanje 18 različitih igrovnih aktivnosti omogućava učenje, u smislu ovladavanja novim znanjima i iskustvima, kao i u smislu aktivnog unapređivanja već stečenih znanja i iskustava. Takođe, strukturirana i pedagoški osmišljena igrovna aktivnost omogućava i razvoj različitih sposobnosti i veština kod dece i učenika. Igra predstavlja formu aktivnosti koja u većini slučajeva biva zanimljiva deci i učenicima, učesnicima u igri, tako da je fenomen igre često neposredno povezan i sa fenomenom zanimljivih aktivnosti (Antonijević, 2013b). Drugim rečima, igra predstavlja za decu i učenike oblika aktivnosti za koji su posebno motivisani, upravo zbog zanimljivih aktivnosti koje se u okviru odvijanja igre upražnjavaju. Takođe, u okviru igre javljaju se i istraživačke aktivnosti i aktivnosti otkrivanja, tako da igra predstavlja integralnu formu aktivnosti. Učešće u igri i upražnjavanje igrovnih aktivnosti omogućava unapređivanje kapaciteta kreativnosti, kroz različite aktivnosti, kao što su "traženje novog rešenja", "promena algoritma aktivnosti", "upražnjavanje aktivnosti na neki drugi način", "traženje i otkrivanje optimalnog algoritma aktivnosti" i slične. Sve ove različite aktivnosti, kognitivne po svom karakteru, mogu biti prisutne u značajnom obimu, bez obzira što svaka igra treba da se odvija i po nekim unapred ustanovljenim (dogovorenim) pravilima.

Eksperimentisanje (eksperiment) predstavlja jednu od ključnih istraživačkih aktivnosti, koje u značajnoj meri mogu doprineti ojačavanju kapaciteta kreativnosti kod dece i učenika. Stoga, javljaju se kao podesne aktivnosti koje treba u značajnijem obimu da budu zastupljene u procesu vaspitanja. Različiti didaktički materijali omogućavaju upražnjavanje istraživačkih aktivnosti. To se posebno odnosi na one didaktičke materijale koji su prevashodno konstruktivnog karaktera, gde se očekuje od deteta da, samostalno ili kroz kooperativne aktivnosti, kreira različite ideje o konstrukcijama koje može izgraditi, te da same te ideje i realizuje kroz aktivnosti koje su nesumnjivo kreativne po svom karakteru. Paradigma takvog jednog materijala konstruktivnog tipa jesu Lego kocke, koje pružaju niz mogućnosti za ispoljavanje i razvijanje kreativnosti kod dece.

Otkrivačke aktivnosti. Ovaj vid aktivnosti je najneposrednije povezan sa jačanjem i unapređivanjem kapaciteta otkrivanja novog i nepoznatog kod dece i učenika, te je samim tim

najneposrednije povezan i sa jačanjem i unapređivanjem kapaciteta kreativnosti kod dece i učenika. Aktivnosti otkrivanja i učenje putem otkrića javljaju se i u okviru različitih istraživačkih aktivnosti i neposredno su povezane sa njima. U procesu vaspitanja aktivnosti otkrivanja prevashodno su povezane sa rešavanjem različitih problemskih situacija, na osnovu postavljenih problemskih zadataka i problemskih pitanja. Osnovna vrednost upražnjavanja aktivnosti otkrivanja proističe iz šire potrebe razvijanja kapaciteta rešavanja problema kod svake individue, pošto se svaka individua svakodnevno susreće sa različitim "problemima" i "problemskim situacijama", koje zahtevaju ulaganje misaonog napora u cilju njihovog rešavanja (Antonijević, 2008).

Podsticanje kreativnosti kroz estetsko vaspitanje. Čovek je od svog postanka bio sklon lepom, stvaranju lepog i uživanju u lepom. Lepo kao fenomen nije samo predmet stvaranja u različitim granama umetnosti. Nalazi se u okruženju svake individue, u fizičkoj, prirodnoj i socijalnog sredini, u kojima se na različite načine ispoljava. Lepo postoji i kao deo ličnosti. Javlja se kao estetska svest, estetski ukus, estetska ideja, estetski ideal i slično. Lepo je predmet i umetničkog stvaralaštva i kreativnosti u različitim granama umetnosti (muzika, književnost, pozorište, film, slikarstvo, vajarstvo i druge). Na određeni način, umetnost je i polje istraživanja i proučavanja lepog (studija lepog). Takođe, lepo je predmet ljudskog stvaranja uopšte, dakle ne samo onog stvaranja (stvaralaštva) koje se javlja u oblasti umetnosti. Može se reći da se lepo na mnogo različitih načina ispoljava kroz svakodnevni život i rad svake individue. Smisao estetskog vaspitanja sastoji se u usmerenosti različitih aktivnosti na razvoj estetskog odnosa individue prema svetu, kao i na razvoj estetskih svojstava ličnosti, i ovo predstavlja i opšti cilj estetskog vaspitanja (Antonijević, 2013a).

2.2 LIKOVNO STVARALAŠTVO NA PREDŠKOLSKOM UZRASTU

Kada govorimo o stvaralaštvu predškolske dece, tada je pojam igre neodvojiv od pojma stvaralaštva. Osnovna vrednost dečijeg izražavanja kroz igru je otvoreno i iskreno ispoljavanje sopstvenih potreba, na sebi svojstven način, pri čemu je cilj igre u njoj samoj i procesu koji se tom prilikom dešava, a nikako u produktu, koji nekada jeste, a nekada nije moguće prepoznati. Značaj igre se narušava ako dete stvara za druge, na zahtev drugih, da bi se njima prilagodilo ili dopalo, te da bi produkt dečije igre za odrasle imao određeno značenje. Prema tome, dete u igri učestvuje celim svojim bićem, i u tim situacijama je potpuno aktivno, ali i spontano, kreativno i maštovito. U igri je bitna prisutnost lične slobode, neopterećenost traženja svog pravog, najboljeg puta do željenog cilja. Svaka intervencija i nametanje uništava stvaralačku igru, prekida aktivnost i preokupiranost dece. Najvažnije je dečije spontano, slobodno, samostalno odlučivanje u izražavanju i stvaralačkom procesu u odnosu na spoljašnje intervencije i ustaljene šeme. U načinu na koji se dete odnosi prema stvaralačkom izražavanju ogleda se čitav njegov stav prema svetu koji ga okružuje, kao i prema samom sebi.

Za dečije likovno stvaranje potrebno je ponuditi deci što više mogućnosti da se likovno izražavaju i da istražuju likovne materijale, naravno u skladu sa uzrastom, kao i tehnike likovnog stvaralaštva i omogućiti deci da usvoje posebne likovne veštine kad su u pitanju likovni materijali i likovne tehnike. Kao što je prethodno rečeno da je igra za decu jednaka stvaralaštvu onda treba imati to u vidu kada osmišljavamo načine za likovne aktivnosti.

Likovno stvaralaštvo dece se ubraja u područje umetničkog stvaralaštva, i dodaju mu se likovno izražajna sredstva. Dete se interesuje za ovaj vid stvaralaštva kada dostigne određen nivo telesnog i psihičkog razvoja, što u velikoj meri zavisi od okruženja u kojem dete odrasta. Mnogi autori koji se bave ovom tematikom naglašavaju da se detetu ne treba puno mešati u crtež, treba ih upućivati tek toliko da uspešno rešavaju likovne probleme, ali da taj uspeh zavisi od njihovih, a ne od likovnih ideja odraslih. Mnogi autori tvrde da dečje likovno stvaralaštvo nema granica i kažu da je mogućih likovnih rešenja koliko i dece. Da bi se uticalo na dečje likovno stvaralaštvo neophodno je obezbediti odgovarajuće uslove i postupke. Dakle, na dečje likovno stvaralaštvo ne treba gledati kao na urođenu osobinu koja će se razvijati sama od sebe. Organizovani uticaji na dete su neophodan uslov njegovog uspešnog razvoja, pa je tako i sa kreativnošću. Polazeći od dečjih stvaralačkih mogućnosti, pedagoški postupci moraju se temeljiti na doživljajima dece, na kultivisanju estetskog senzibiliteta i kreativnih sposobnosti, čime se omogućava puniji i bogatiji likovni izraz (Kamenov, Filipović, 2009). Možemo uočiti da se likovno stvaralaštvo kod dece predškolskog uzrasta razvija zahvaljujući uticaju okoline, stimulacije, motivacije od strane odraslih, kao i pružanja mogućnosti za stvaralaštvo kroz igru koja je slobodna.

Likovno stvaralaštvo ima veliki uticaj na razvoj vizuelnih, taktilnih, akustičnih sposobnosti dece predškolskog uzrasta, a veliki je i uticaj na intelektualni i emocionalni razvoj. Dete dok radi sa različitim materijalima dodiruje, gleda, opipava, gnječi, miriše, razmazuje materijale, uočava njihovu čvrstinu, gustinu ili providnost. To je najaktivniji proces sticanja čulnog iskustva koji neposredno povezuje vizuelno sa taktilnim, pa i akustičnim. Korišćenjem različitih materijala radpostaje igra, a kroz igru dete najbolje uči. Dok dete plastično oblikuje razne materijale ono se oslobađa psihičke napetosti, razvija spretnost, smisao za sklad, otkriva nešto novo i na taj

način stiče iskustvo tj. uči. Kada se pred decu stave različiti likovni materijali i kada im se postavi zahtev da likovno prikažu neki predmet ili događaj, deca se u stvari nalaze u situaciji da mogu da rešavaju određen problem i pronalaze svoja samostalna rešenja i sredstva kojima će ga rešiti. Pri tome se dete bavi analizom, sintezom, poređenjem, generalizacijom, razvijajući različite sposobnosti. Dete je aktivno biće i ono se razvija i uči isključivo kroz različite aktivnosti, čiji intezitet, bogatstvo i raznovrsnost velikim delom zavisi od uslova koji se za to obezbede, posebno od odgovarajuće, stimulativne sredine. Lišiti dete u najranijem uzrastu mogućnosti da se likovno izražava znači uskratiti mu jedno veoma važno sredstvo komunikacije sa sredinom. Postoji mnoštvo dokaza da se kod deteta već oko druge godine života javlja unutrašnja potreba za likovnim izražavanjem , jer ono to radi uvek kada dođe do materijala koji ostavlja neki trag po podlozi , čineći to pre nego što vidi odrasle da obavljaju slične radnje (Večanski i dr, 2017).

Iz prethodno priloženog možemo zaključiti da je uloga odraslih od izvanrednog značaja u najranijim periodima dečijeg likovnog izražavanja i ona se sastoji u pružanju podrške detetu u njegovim naporima da se izrazi , kao i u obezbeđivanju niza povoljnih uslova nužnih za zadovoljavanje njegovih potreba u ovom pogledu.

Dečje stvaralačko izražavanje opada u onoj meri u kojoj se daje prioritet izvršenim i imitativnim aktivnostima koje se izvode po nacrtima, modelima i uputstvima vaspitača. Ako se neki zahtevi detetu postave prerano, pre nego što su sazreli svi uslovi da ih ono prihvati i obavlja na prikladan način, može se kod njega stvoriti otpor i poremetiti prirodni razvojni tok, što će dovesti do većeg zaostajanja u razvitku nego da se time pričekalo neko vreme. Opšte prihvaćeno je shvatanje da će stvaralaštvo, ukoliko se ne podrži i ne razvija na određenom uzrastu već se ometa i guši krutim i neodgovarajućim postupcima, nepovratno atrofirati i neće biti načina da se bitnije poboljša . Otuda se predškolsko detinjstvo smatra za kritički period za dalji razvoj stvaralačkih sposobnosti. Opadanje interesovanja za stvaralačko izražavanje, što se zapaža kada deca pođu u školu, može prvenstveno da se objasni potcenjivačkim stavom koji ova institucija često ima prema igri . Na nju se gleda kao na aktivnost suprotstavljenu učenju i na pokazatelj nezrelosti, što dovodi do njenog potiskivanja ili potpunog odbacivanja (Večanski i dr, 2017). Primećujemo da od načina pristupa likovnom stvaralaštvu kod dece zavisi i sam proudukt, naročito na predškolskom uzrastu. Zato je važno razvijati na „adekvatan način“ likovno.stvaralaštvo kod dece. Koji su to načini ili postupci u pristupu deci, mišljenja su različita.

Dečje izražavanje u likovnim medijima ogleda se u sposobnosti da se harmonično integrišu iskustva u povezanu celinu putem linije, boje i oblika, koji se daju različitim materijalima. Proizvodi dečjeg stvaralaštva (crteži, slike...) više predstavljaju iskustvo koje dete ima o nečemu, nego samu stvar na koju se odnosi, koju vidi pred sobom. Prikazuje se ono što je za dete subjektivno važno, što ga uzbuđuje i privlači. Polazeći od dečjih stvaralačkih mogućnosti, pedagoški postupci se moraju temeljiti na doživljajima dece, na kultivisanju estetskog senzibiliteta i kreativnih sposobnosti, čime se omogućava puniji i bogatiji likovni izraz (Kamenov, Filipović, 2009). Možemo zaključiti da se likovno stvaralaštvo kod dece razlikuje u odnosu na odrasle, jer njih ne opterećuje sam proudukt, nego uživaju u procesu koji predstavlja igru.

2.3 KAKO PODSTICATI DEČIJE STVARALAŠTVO U VRTIĆU

Reč stvaralaštvo potiče od latinske reči create, što znači stvoriti neko originalno delo. Na raspolaganju su nam bili brojni izvori za proučavanje fenomena stvaralaštva i analizu stvaralačkog procesa neophodnog za usmeravanje učenika ka stvaralaštvu u školi. Definicije darovitosti su se menjale sa razvojem ljudskog društva. „Najstarije naučno tretiranje darovitosti potiče iz Engleske, još iz 1869. godine. Zapaženo je da se genijalnost pojavljuje i provlači kroz neke porodice. Da bi se to proverilo, počelo je sistematsko proučavanje genealogije znameniti hengeskih porodica. Time je udaren temelj metodi rodoslovnog stabla ili, kako se to još naziva, metodi pedigrea“... „darovitost je nasledna i biološki uslovljena, prenosi se s jedne generacije na drugu po biološkim zakonima nasleđivanja“ (Malušić, 2000:13). Posmatrajući stvaralaštvo van porodice, uočavamo da zahteva stručan i strpljiv rad nastavnika, originalnost, kreativnost i rešavanje problema na do sad nepoznat način bogat idejama. Kao nadogradnja Marksovog shvatanja stvaralaštva neophodno je teorijsko poznavanje metodičkog rada sa nadarenim učenicima, po kojem je ono važna genetska osnova čoveka za detektovanje i razvoj stvaralačkih sposobnosti u školi i sa tog aspekta je implicitno sadržana potreba razvijanja stvaralaštva kod svakog učenika, a ne samo kod nadarenih (Dizdarević, 1980: 14). Kako ističe Vladimir Rosić(2005) kod svih učenika su prisutne stvaralačke mogućnosti, ali su kod svakog različito razvijene. To nam dokazuje da stvaralaštvo nije sposobnost samo odabranih ljudi. Svaki čovek može razvijati i negovati stvaralaštvo ako dobije priliku. Kroz definisanje vannastavnih aktivnosti neophodno je istaći glavna uputstva radi omogućavanja, podsticanja i razvijanja stvaralačkih sposobnosti učenika kroz rad različitih sekcija. U našem radu je reč o aktivnostima vezanim za nastavu u dečjim predškolskim ustanovama.

Analiza stručne literature ukazuje da su autori koji se bave ovim problemom složni da obrazovno-vaspitni uticaji imaju ulogu u razvoju likovnog stvaralaštva dece. Međutim, postoji neusaglašenost mišljenja autora u pogledu pitanja koja je optimalna mera uticaja. Da bi neki odnos bio razvojno značajan, on mora da bude asimetrična relacija, čiju prirodu Vigotski određuje preko zone narednog razvoja. U tom kontekstu, aktivnosti sa decom je neophodno organizovati tako da ona izaziva, podstiče kod njih izvestan broj unutrašnjih razvojnih procesa, koji (u tom trenutku) postoje za njih samo u oblasti odnosa sa odraslima koji ga okružuju (vaspitčima) i u zajedničkoj aktivnosti sa vršnjacima, koji zatim, prolazeći kroz unutrašnji tok razvoja, postaju njegovo unutrašnje svojstvo. Kroz zajedničke aktivnosti vaspitača i dece, vaspitač treba da je osposobljen da dopunjuje, osmišljava, interveniše na adekvatan način u aktivnostima deteta koje ono nije u stanju da samostalno izvede (Korać, 2010; Korać & Gutvajn, 2015). Sličan teorijski okvir imaju i autori Karlavaris i Kraguljac (1981).

Naime, autori na osnovu nalaza istraživanja polaze od stava da je moguće usmerenim aktivnostima uticati na razvoj i da se kreativnost u nastavi, a time i kreativnost na polju likovnog stvaralaštva, može razvijati odgovarajućom organizacijom, izborom sadržaja i nastavnim metodama. Rezultati istraživanja autora ukazuju da se slobodno likovno stvaralaštvo dece može produžiti u neprekidnom stvaralačkom kontinuitetu uz adekvatno izabrane nastavne sadržaje i odgovarajuće metode nastavnog rada, da je moguće uspostaviti ravnotežu senzomotornih činilaca, intelektualnih i emocionalnih funkcija i da takva ravnoteža odražava uspostavljeni

integritet ličnosti deteta i adolescenta. Autori ističu da je najefikasniji onaj program koji ostavlja učenicima dovoljno širine i prostora za njihovo kreativno angažovanje, dakle onaj koji pažnju, interes i problem ne sužava na ograničeno polje i područje. Program koji podstiče i postepeno razvija spontano reagovanje, otvorenost prema nepoznatom, stalnu težnju ka otkrivanju novog, pojačano interesovanje prema pojavama, otvorenost prema sopstvenim i tuđim doživljajima i idejama, samostalnost prosuđivanja, oduševljenje za sve neobično i novo, želju da deca samostalno otkrivaju i postavljaju probleme i traže put do njihovih rešenja, program koji se zasniva na tehničko-tehnološkim stimulansima, koji polazi od pretpostavke da sam materijal za rad stimuliše decu na kreativnost (Karlavaris i Kraguljac, 1981). Da bi se uticalo na dečje stvaralaštvo neophodno je obezbediti odgovarajuće uslove i postupke. Razvoj stvaralaštva je uslovljen ukupnim društvenim odnosima u kojima dete živi i odrasta. Na razvoj stvaralaštva utiču kako materijalni, tako i psihološki činioci. U povoljne uslove za razvoj stvaralaštva se ubrajaju: povoljna, pozitivna atmosfera, odgovarajuća i bogata čulna iskustva, kojima su deca izložena; materijal i pribor; motivacija; pravilni vaspitni postupci, ohrabrivanje, pohvaljivanje deteta u njegovoj aktivnosti. Pored neophodnih uslova, postoji i više opštih postupaka koji se primenjuju za podsticanje dečjeg stvaralačkog izražavanja. U njih treba ubrojiti sve postupke za proširivanje obima dečjeg iskustva: fizičkog, socijalnog, logičko – matematičkog, postupke za unapređenje dečje radoznalosti, originalnosti, istrajnosti (Kamenov, Filipović, 2009). Odnos odraslih prema detetu treba da je takav da se dete bez straha, nesmetano i slobodno izražava, bez prećrtavanja i pokazivanja da crtaju i slikaju na temu koja predstavlja novinu, da deca sama preuzimaju kreativnu inicijativu, traže nove ideje.

Potrebno je da odrasli deci daju pozitivnu podršku, podstiču i ističu njihov originalni rad, uspeh i mogućnosti. Ne sme postojati negativan odnos odraslih prema svojstvenom načinu otkrića dece. „Kreativnost je podsticaj i uticaj roditelja i okoline da dete stvara nešto novo i neobično” (Divljan, 2007: 49). Može se reći da je potrebno da odrasli decu podstiču i utiču na njih da traže nove ideje, da maštaju, jer ohrabrenje kod deteta doprinosi njegovom uspehu, razvija mu samopouzdanje i saznanje da roditelji i okolina sa velikim zadovoljstvom obraćaju pažnju na njihove crteže. Iz prethodnih saznanja vidimo da je uticaj vaspitača značajan kako u podršci za kreativno izražavanje, tako i u stvaranju uslova za razvijanje kreativnosti kod dece. Na dečje stvaralaštvo ne treba gledati kao na urođenu osobinu koja će se razvijati sama od sebe, kao što ni zadatak vaspitanja ne može biti samo da se ona očuva u onom obliku u kome se ispoljava kod dece. Organizovani uticaji na dete su neophodan uslov njegovog uspešnog razvoja, pa od toga ne može biti izuzeta ni kreativnost. Ono predstavlja opšteljudski potencijal koji treba podsticati i usmeravati na odgovarajući način, u skladu sa kvantitativnim i kvalitativnim promenama koje karakterišu dečji razvoj, kao i sa specifičnostima karakterističnim za svaki uzrasni period. Polazeći od dečjih stvaralačkih mogućnosti, pedagoški postupci se moraju temeljiti na doživljajima dece, na kultivisanju estetskog senzibiliteta i kreativnih sposobnosti, čime se omogućava puniji i bogatiji likovni izraz (Kamenov, Filipović, 2009).

Da bi se dečje stvaralaštvo podsticalo i razvijalo neophodno je i unapređivanje dečje radoznalosti, sklonosti da se postavljaju pitanja, traganje za nepoznatim, da se odstupa od rutinskih postupaka, šablonskog načina rešavanja problema, da se elementi iskustva stavljaju u odnose, da se isprobavaju rešenja koja nisu naučena od drugih. Od svega toga prvo treba da se oslobode odrasli. To je neophodan preduslov da bi kod dece razvijali takve osobine i podstakli stvaralaštvo (Stanojević K., Kamenov, Pantelejeva, 1987). Vaspitači treba da se uzdržavaju od svakog

postupka kojim se detetu propisuje kako nešto da uradi, da detetu „servira“ model po kome ono treba nešto da stvori, nacрта ili naslika. Da izbegava detetu da objašnjava kako što ono želi da predstavi „stvarno“ izgleda, jer se time usavršava, možda samo tehnički aspekti izražavanja, ali ne i stvaralački. Kod dece svakim postupkom treba razvijati stavove, fleksibilnu strukturu mišljenja i ponašanja, prenositi im saznanje, istovremeno ih emancipirajući od njih (kao i sopstvenog autoriteta), da ih ne shvate kao konačna, kao dogmu, već kao izazov i podsticaj za njihovu kritičku proveru i pokušaj da dođu do svojih sopstvenih, da odu dalje, da stvore nešto drukčije od svega postojećeg (Stanojević K., Kamenov, Pantelejeva, 1988:17). Možemo uočiti na osnovu dosadašnjih istraživanja da je uloga odraslih od velikog značaja u najranijim periodima dečijeg likovnog izražavanja i ona se sastoji u pružanju podrške detetu u njegovim naporima da se izrazi, kao i u obezbeđivanju niza povoljnih uslova nužnih za zadovoljavanje njegovih potreba u ovom pogledu. Rana dečija iskustva i uticaji koji se izvrše u ranom detinjstvu utiču na kasniji period života deteta i njegovih kreativnih, stvaralačkih potencijala. Čak neke teorije odlaze i korak dalje i govore o razvoju i emociosocijalnih karakteristika kod dece kroz likovno stvaralaštvo. Prema procesu dečjeg stvaralačkog izražavanja treba se odnositi kao prema nezamenljivom načinu razumevanja sebe i okolne stvarnosti, humanizacije dečje ličnosti, izgrađivanja empatije i razumevanja za druge, razvoja konstruktivnih sposobnosti i emancipacije nasuprot otuđenju, a ne kao prema umetničkoj delatnosti sa usko postavljenim estetskim ciljevima. Kroz stvaralačku aktivnost deca su u prilici da bolje upoznaju svoje mogućnosti stvarajući pozitivnu sliku o sebi i oslobađajući se inferiorne uloge koja proističe iz neiskustva i isključenosti. Međutim, razvoj pozitivne slike o sebi se ne može zamisliti bez slobode u izražavanju i stvaranju, jer su ovo načini kroz koje se dete iskazuje, upoznaje, dokazuje i potvrđuje. Razne vrste izražavanja su jedini prostor u kome je deci sve dozvoljeno, u kome mogu da budu izjednačena sa starijima i potvrđuju svoje jedinstvene sposobnosti. Podsticanje stvaralačkog izražavanja priprema decu za promene koje će se dogoditi u budućnosti i osposobljava ih da preuzmu aktivne uloge u tim promenama (Milutinović, Gajić, Klemenović, 2008:223). Pregledom literature može se zaključiti da su autori koji se bave ovim problemom složni da obrazovno –vaspitni uticaji imaju ulogu u razvoju likovnog stvaralaštva dece. Međutim, postoji neusaglašenost mišljenja autora u pogledu pitanja koja je optimalna mera uticaja. Kod određenih autora dominira stav da intervencije nastavnika i vaspitača u procesu likovnog izražavanja dece treba da budu svedene na minimum (Korać, 2017). Neki autori poput Kamenova smatraju da je uticaj odraslih veoma važan u pogledu razvoja likovnog stvaralaštava, ali da je potrebno poznavati metode i tehnike rada sa decom na predškolskom uzrastu, kao i faze razvoja deteta.

Ovo je veoma značajno kada je u pitanju likovno stvaralaštvo kod dece, jer bez poznavanja njihovih karakteristika teško da možemo da osmislimo i razumemo dete i njegove potencijale. Takođe to nam omogućuje da stvaramo širu sliku, kako o sebi tako i o detetu. Olakšava nam oslobađanje od stereotipa i čini da razvijamo kroz igru naše kreativne potencijale (dece i odraslih).

Likovne aktivnosti omogućavaju deci da rešavaju različite probleme, s obzirom na to da likovne aktivnosti u kojima se istražuje i nešto novo stvara podrazumevaju, u određenoj fazi, razmišljanje o problemima i njihovo rešavanje. Primarna realnost je da deca na predškolskom uzrastu nisu u većini slučajeva u mogućnosti da potpuno samostalno reše neki problem, ali ga mogu rešiti u interakciji s odraslima ili kompetentnijim drugim osobama. U tim zajedničkim

praktičnim aktivnostima čiji je sadržaj likovna produkcija ima nečega što je mnogo više od zajedničke namere.

Zajednička aktivnost nudi mogućnost razvoja i učenja, jer kompetentni član dijade doručuje započetu akciju, eksplicira problem. Sve to rezultira lančanom razmerom akcija, dijalogom akcija. Pri tom kompetentnija osoba svojim delovanjem treba da omogući da dete postepeno preuzima kontrolu nad rešavanjem problema, koristeći strategiju formiranu tokom zajedničkog rada (Ivić, 2015). Možemo uočiti iz navedenog primera načine koji omogućavaju rešavanje određenih problema, odnosno značaj zajedničkog rada sa decom, ali u onoj meri koja ne sputava slobodu deteta za kreativnšću. Hajde da odemo i korak dalje u načinima prihvatanja stvaralaštva kod dece.

Opšte prihvaćeno je shvatanje da će stvaralaštvo, ukoliko se ne podrži i ne razvija na određenom uzrastu, već se ometa i guši krutim i neodgovarajućim postupcima, nepovratno atrofirati i neće biti načina da se bitnije poboljša. Ako se neki zahtevi detetu postave prerano, pre nego što su sazreli svi uslovi da ih prihvati i obavlja na prikladan način, može se kod njega stvoriti otpor i poremetiti prirodan razvojni tok, što će dovesti do većeg zaostajanja u razvoju nego da se sa time pričekalo neko vreme. Otuda se predškolsko detinjstvo smatra za kritični period u daljem razvoju stvaralačkih sposobnosti. Brojni su primeri za tvrdnju da je dete na ovom uzrastu radoznalije, nekonvencionalnije i kreativnije od školskog deteta, što se objašnjava sistemom školovanja koji neguje konformizam i obeshrabruje stvaralaštvo.

Opadanje interesovanja za stvaralačko izražavanje, što se zapaža kada deca pođu u školu, može prvenstveno da se objasni potcenjivačkim stavom koji ova institucija ima prema igri. Na nju se gleda kao na aktivnost suprotstavljenu učenju i pokazatelj nezrelosti, što dovodi do njenog potiskivanja ili potpunog odbacivanja. Budući da predstavlja njen oblik i zasniva se na istim motivima, zajedno sa igrom gasi se i dečje stvaralačko izražavanje. Za shvatanje suštine dečjeg stvaralaštva nije dovoljno pozabaviti se samo njegovim proizvodima, nego treba obratiti pažnju i na proces njihovog nastajanja (Filipović, 2020).

Najvažnija funkcija dečjeg izražavanja i stvaranja je da pomogne ličnosti da razvije svoje potencijale, sposobnosti, uz podršku odraslih. Igra kao najvažnija aktivnost deteta treba da omogući da se dete izrazi u onoj meri koja je za njega igra. To podrazumeva usvajanje i motivisanje deteta kroz igru u likovnom stvaralaštvu da bi omogućili neometani razvoj njihovih stvaralačkih potencijala a bi vaspitač mogao da osmišljava i vodi likovne aktivnosti koje su prilagođene detetu, treba dobro da poznaje, razume i uvažava prirodu i razvojne karakteristike dece, s jedne strane, i prirodu umetničkih i likovnih sadržaja i procesa, s druge strane, a posebno onih koji mogu da se primene u radu sa decom određenog uzrasta.

Naročito je važno da vaspitač razume i prihvati dečji autentični umetnički i likovni razvoj i da dobro poznaje adekvatne metodičke pristupe u planiranju i realizaciji likovnih aktivnosti za određeni uzrast (Novaković, 2014; Večanski Nikolić, 2015). Planiranje likovnih aktivnosti koje je u skladu sa dečjom prirodom, razvojnim mogućnostima i interesovanjima podstiče detetovu radoznalost i unutrašnju motivaciju, a akcenat treba da bude na dečjem aktivnom učešću u svim

fazama kreativnog procesa – od planiranja aktivnosti, oblikovanja ideja, stvaranja, do razgovora o njihovom učinku, iskustvu i samom procesu rada (Novaković, 2014).

Budući da dete predškolskog uzrasta spontano i samostalno pristupa likovnom izražavanju i ima prirodnu potrebu za njim, dakle i bez intervencije ili podsticanja odraslih, potrebno je da vaspitač organizuje i obezbedi adekvatne uslove, pre svega prostorne, vremenske i materijalne (Balić Šimrak, 2011). To znači da treba obezbediti stimulativnu sredinu bogatu raznovrsnim materijalima i alatom koji su dostupni deci, adekvatan prostor u kojem dete može slobodno i nesmetano da se kreće i stvara, kao i dovoljno vremena koje je deci potrebno za istraživanje i stvaranje.

3.IGRE U PREDŠKOLSKOM OBRAZOVANJU I NJIHOV ZNAČAJ

Reči velikog poznavaoaca dece, Timoti Džon Bajforda, govore nam da dečja igra ima veoma veliki i moglo bi se reći nezamenljiv značaj u celokupnom razvoju deteta. Zadovoljstvo koje je posledica igre je jedinisvestan razlog zbog koga se dete igra. Rad sa predškolskom decom u funkciji vaspitanja i obrazovanja moguće je ostvariti samo putem igara. Kada deci želimo prezentovati neki sadržaj, da bi stekla određene navike ili da bi učili, neophodno je da ih osmislimo tako da deci bude interesantno i zabavno i da uvek u tome aktivno učestvuju. Igra je uvek dobrovoljna i deca u njoj učestvuju po sopstvenoj volji. Dečja igra je aktivnost koja je u isto vreme i igra i rad, jer igra utiče na sve aspekte razvoja deteta –senzomotorni, kognitivni (opažanje, učenje, pamćenje, mišljenje,inteligencija), emocionalni, moralni, socijalni, kao i na razvoj govora.

Kroz igru, već u periodu odojčeta, dete se upoznaje sa kvalitetom i karakteristikama stvari i predmeta u svojoj neposrednoj blizini – opipava,razgleda, lupka, stavlja u usta, itd. U procesu igre, a uz pomoć igračkaka, dete se upoznaje sa različitim oblicima, bojama, materijalima... Kroz igru, samootkrivanjem i samoeksperimentisanjem, dete stiče mnoge veštine iznjanja i tako razvija svoje kognitivne sposobnosti (opažanje, učenje,pamćenje, mišljenje, inteligenciju).

Osnovni element dečije igre su svakako igračke. Proučavajući istoriju igračkaka, uočiće se da se igračke retko pominju kako u istorijskim pregledima, tako i u uporednim studijama različitih kultura. Prvobitni razlozi upotrebe igračkaka se često objašnjavaju društvenim karakterom. To je bio način vaspitanja i komunikacije među decom. Preovlađujuća priroda igre tokom istorije je bila igra sa drugima, a ne igra igračkama. Upotreba igračkaka u prošlosti, obično je vezana za odrasle i za verske obrede, mada ima izvesnih dokaza da su, bar u nekim prilikama, korišćeni sakralni predmeti naknadno poklanjani deci da se njima igraju.

U XVI veku, u vreme probijanja humanističkih ideala renesanse, slobodnije se prilazi igri.

Rani socijalisti - utopisti: Tomas Mor i Tomazo Kampanela iznose ideju dasva deca imaju pravo na vaspitanje, a time i na igru, sva deca, i siromašna i bogata, muška i ženska. Njihova ideja da predškolsko vaspitanje treba bitidruštveno organizovano je od ogromnog značaja.

Kad je reč o pogledima poznatih pedagoga o dečjoj igri, onda posebnomesto zauzima ideotvorac osnovne škole - Jan Amos Komenski, sa svojim fundamentalnim delom u kome sistematski obrađuje pedagoška pitanja zasve niveoe školovanja. Preporučivao je da se elementarna znanja iz oblasti prirode, astronomije, geografije, aritmetike, socijalnih pojmova, osnovamoralnosti i sl. prožimaju kroz igre, da se daju jednostavno i lagano. Utoku 17. a još više u toku 18. veka, igračka i igra počinju da budu priznate od strane prosvetnih radnika, te se sve više koriste kao edukativnosredstvo. U vreme nastajanja igračkaka i kasnije, igračke nisu bile priznate kao nešto vredno ni bitno. Englezu Džonu Loku se obično pripisuje ideja da igračke nisu samo marginalne stvarčice i da ih deci treba davati kako bi se zabavila, ali i obrazovala.

U 18. veku značajno se obraća pažnja na pravljenje igračkaka i igara koje će imati edukativan sadržaj. Sadržaji tih igračkaka i igara su bili povezivani sa naukama kao što je geografija (pravljene su karte), istorijom i astronomijom, prikazivan je nebeski svod. Igračke poznate kao slagalice se pojavljuju polovinom 18. veka sa ciljem da pruže znanja u računanju. U 19. veku začet je razvoj međunarodnog tržišta igračkaka, čiji su proizvođači bili smešteni u Engleskoj i Nemačkoj. Na prostoru naše države postojale su tradicionalne igre koje suvremenom nestajale i bivale zamenjene novim igrama. Igre koje su doprinele razvoju dece na našim prostorima su: klikeri, partizani i nemci (inspiracija su bili ratni filmovi i serije), lastiš, trule kobile, kidanje lanaca, automobilčići (na kredom iscrtanom betonu vožnja plastičnih automobilčića), žmurke, par-nepar, između dve vatre, školice, zuce, janjine, šuge, fote, kocka (igra loptom na iscrtanim kvadratnim poljima na betonu).

Ove igre je danas skoro nemoguće videti u dvorištima, parkovima i drugim zajedničkim prostorima. Danas je interesovanje dece veliko za savremenim tehničkim sredstvima poput tableta, telefona i animiranih igara na internetu. Iako i ova vrsta igre ima svoje prednosti u pogledu razmišljanja, zapažanja, povezivanja, zaključivanja i predviđanja ima i svoje velike nedostatke: nema telesnog, fizičkog i zdravstvenog razvoja dece.

U predškolskom obrazovanju igre se dele u četiri kategorije:

U prvu kategoriju spadaju **funkcionalne igre**. Ove igre koriste funkcije čovečjeg tela. Rukama, nogama i telom se vrše određeni pokreti, glasnim žicama se izvode razne imitacije životinja. Funkcionalne igre se izvode bez igračkaka uz ponavljanje istih pokreta, što odgovara predškolskoj deci. Lako se kombinuju sa igrama mašte i igrama uloga.

Drugu kategoriju čine **igre mašte ili igre uloga**. One se spontano javljaju kod predškolske dece kao deo njihovog odrastanja. Takođe se međusobno razlikuju, pa mogu biti igre oponašanja postupaka, što je svojstveno deci. U igre mašte i uloga spadaju i simboličke imitacije. Tada deca sebe zamišljaju u situacijama kako kuvaju ručak, kose travu, upravljaju prevoznim sredstvima.

Tom prilikom koriste raspoloživa sredstva kako bi igra bila realnija. Takođe, deca prihvataju društvene uloge. Ove igre utiču na način mišljenja, govora i pokreta deteta. U svim navedenim igrama uloga vaspitača je bitna, jer je on inicijator ovih igara i osoba koja bogati dečija iskustva. Još jedna podgrupa su **dramske igre uloga**, koje se lako primenjuju prilikom upoznavanja okoline.

Treću kategoriju čine igre sa **gotovim pravilima**. Kod tih igara postoje propisana pravila koja je moguće menjati u toku igre, ukoliko se učesnici tako dogovore. One su često deo kulturne baštine određenih regija, vezuju se za tradiciju, te se generacijski nasleđuju. Ovim igrama se kod dece podstiču saradnja i drugi socijalni kontakti. U njihovoj primeni koriste didaktičke igračke.

Četvrtu kategoriju čine **konstruktivne igre**. U njima se koriste razni materijali ili gotovi namenski konstruktivni elementi zastvaralački rad. Deca mogu i po svojoj želji raditi, osmišljeno i ilislučajnim kombinacijama nastalim spajanjem elemenata u vidu zabave.

Postavljeni cilj dečjih konstruktivnih igara je izrada modela automobila, kombija, robota, kućice i slično. U predškolskim ustanovama se često kao konstruktivne igre koriste papir i razno zrnevlje koje se lepljenjem pretvara u crtež. Isto važi i za perle, makarone, kamenčiće i sl. U slične materijale spadaju i testa, plastelin, glinamol, čačkalice, vunica itd.

Predškolsko dete većinu vremena provodi u igri, a razvoj, učenje i rad će biti uspešniji ukoliko se odvijaju kroz igru ili sadrže elemente igre. Kroz igru dete uči, razvija se, otkriva sebe i svet putem pokušaja i grešaka, eksperimentisanjem s različitim materijalima, zvukovima, sredstvima, istraživačkim i drugim načinima, igranjem uloga. Igranjem dete razvija osećaj sigurnosti, samostalnosti, samokontrole, kompetencije te razvija veštine na svim područjima (motoričke, emocionalne, kognitivne, socijalne i govorne veštine), te jača samopouzdanje. Nije dovoljno da dete samo posmatra i sluša, već i da samo otkriva i istražuje - dodirne, rastavi, sastavi, pomiriše i isproba, jer time zadovoljava svoju znatiželju, ali i doživljajima podstiče razmišljanje i zaključivanje što je temelji intelektualnog razvoja.

Dečja igra ima neprocenjivu ulogu za učenje i razvoj dece. Igra je spontana aktivnost koja je sama sebi cilj i ujedno priprema deteta za život. Značaj detetove igre je višestruka za njegov kompletan razvoj. Ona doprinosi razvoju svih psihofizičkih funkcija deteta, njegovih sposobnosti i znanja. Igranjem se stvaraju uslovi za formiranje emocionalno stabilne, socijalizovane i kreativne ličnosti. U socijalnom i emocionalnom pogledu, igra je neka vrsta pripreme deteta za život u društvu i sa drugima.

Dete u igri istovremeno oslobađa i razvija svoja osećanja time što stalno doživljava novi odnos prema raznim igrovnim aktivnostima, prema drugovima u grupi u kojoj se igra, prema spoljnom svetu i sebi samom. Dete od rođenja istražuje svet i otkriva svoje mogućnosti. Igra je primarni način učenja o sebi, drugima i okolini; univerzalna je, svoj deci poznata, instinktivna, te bitan deo odrastanja i formiranja ličnosti. Detinjstvo bez igre i druženja s prijateljima je nezamislivo.

Saznavanje kroz igru ima svoje specifičnosti i izuzetne prednosti, jer se usvajanje znanja javlja kao produkt spontanog učenja. Dete usvaja ono što mu je potrebno sada, a ne ono za šta će mu se javiti potreba u neodređenoj budućnosti. Način na koji dete misli u igri je jedan od osnovnih pokretača njegovog intelektualnog razvoja. Igre se primarno igraju iz uživanja i zabave, ali mogu imati i edukativnu i stimulativnu ulogu. Igra ima nenadoknadivu ulogu u učenju i razvoju dece.

Današnje dečje aktivnosti povezane sa tehnološkim naprecima, čine decu pasivnim, drže ih u zatvorenim prostorima, stvaraju lose fizičke navike, decu bez kondicije, bez boravka u prirodi.

Na taj način deca spoznaju okolinu preko slika i animacija. Bez realnog, stvarnog prirodnog okruženja i druge dece, sama deca ne razvijaju auditivne, vizuelne, taktilne i motoričke sposobnosti. Negativne posledice su brojne, kako zdravstvene tako i socijalne, a jedna od njih je nedostatak empatije.

Slobodna, neorganizovana igra pomaže deci da razviju široku lepezu sposobnosti potrebnih za školu i van nje, od sklapanja prijateljstava i pregovaranja, do rešavanja problema, kreativnog mišljenja i vežbanja samokontrole.

4.RECIKLAŽA

Jedan od najvećih izazova današnjice predstavlja zbrinjavanje otpada. Živimo prebrzo i, da uštedimo vreme, koristimo mnoge jednokratne proizvode koje nakon upotrebe jednostavno bacimo. Otpad se nekontrolisano gomila i završava u prirodi.

Problem gospodarenja otpadom postoji od pojave prvog čoveka na Zemlji. Aktivnosti kojima se bavio imale su nusproizvod koji nije do kraja iskorištavao. Ali istorija, tj. arheologija pokazuje kako je većina uređenih civilizacija imala definisano pitanje zbrinjavanja otpada. Otkad postoji čovek, on proizvodi neki otpad. Ali, već su i prve civilizacije imale načine za gospodarenjem otpadom. Onima koji se danas opiru recikliranju, dovoljno je reći da su već i Maje i Rimljani reciklirali. Rimljani su razlikovali suvi i mokri otpad. Svi gradovi bili su pokriveni kanalizacijskom mrežom...

Evidentno je da su i druge metode koje mi danas predstavljamo tekovina modernog doba, tj. recikliranje i ponovna upotreba, postojale oduvek.

Ekološka svest se može opisati kao način na koji čovek poima prirodu oko sebe, stanište i okruženje i koliko razume značaj očuvanja prirodnih resursa i prirodnih procesa. Da bi čovek bio ekološki osvešćen, mora da ima određeno znanje iz oblasti u vezi sa ekologijom i zaštitom životne sredine.

Ekološku svest čine ekološko znanje i ponašanje, a tome mogu da se dodaju i ekološki stavovi i ekološke vrednosti. Vrednosti i stavovi su nešto što u velikoj meri stičemo iskustveno i što usvajamo od drugih ljudi iz našeg okruženja.

Danas širom sveta postoje ekološki problemi koji se često preklapaju na istom prostoru pa možemo reći da se danas više nego ikada pre ekološki problemi akumuliraju. Ekološki problemi mogu da se javljaju na više nivoa pa je tako globalno zagrevanje i otoplavanje glečera ekološki problem za celu planetu, dok je neadekvatna voda za piće u, recimo, Zrenjaninu ekološki problem lokalnog karaktera.

Nažalost čovek je predugo bio skoncentrisan na lični razvoj i na kreiranje uslova za što konforiji život u toj želji za konforom i lagodnošću otuđili smo se od prirode. Ekološka kultura nije naročito popularna i što nije razvijana u kontinuitetu. Srbija kasni za Evropom i Amerikom što se tiče ekološke svesti. Međutim, situacija se popravlja poslednjih godina, a vide se i napori pojedinaca.

U ukupnoj istoriji Zemlje, dugoj 4,6 milijardi godina, nikada nijedna vrsta nije imala uticaj na planetu kakav imaju ljudi. Koliki je taj uticaj i koliko smo značajna karika, govori i podatak da je od 1900. godine, od prve industrijske revolucije, nestalo više 500 životinjskih vrsta sa lica zemlje usled kontinuirane degradacije i uništavanja prirodnih staništa od strane ljudskog faktora.

Ni jedan od postojećih ekoloških problema nije moguće do rešiti ukoliko se ne usresredimo na menjanje ljudskog ponašanja, jer ako ljudsko ponašanje ostaje nepromenjeno, mi ćemo se iznova

Planeta gotovo da je prenaseljena, a procene su da je broj ljudi oko 7,5 milijardi. Srazmerno porastu stanovnika Zemlje povećava se i količina otpada. Sve je više deponija, a koje degradiraju tlo, smanjuju površinu obradivog zemljišta i postaju potencijalni izvori zaraze ljudi i

životinja. Reciklaža značajno smanjuje količinu otpada, istovremeno reciklaža smanjuje i emisiju metana, gasa, koji se stvara na deponijama i koji izaziva efekat staklene bašte i štetne klimatske promene na Zemlji. iznova sretati sa istim ili čak novim i opasnijim problemima.

Informacije koje su (ne)poznate

Jedna osoba svakog dana prosečno napravi 1,8 kilograma smeća.

Jedna trećina celokupne potrošene energije koristi se u domaćinstvima.

Jedna trećina ukupno potrošene vode koristi se za ispiranje toaleta.

Oko pet miliona tona nafte svake godine završi u okeanima.

Energija koja se uštedi, kada se reciklira samo jedna staklena boca (a ne proizvodi nova), dovoljna je da električna sijalica svetli puna četiri sata.

Za recikliranje papira potrebno je čak 64 posto manje energije nego za proizvodnju novog.

Svaka tona recikliranog papira spasi 17 stabala od rušenja.

Za recikliranje aluminijske folije potrebno je 90 posto manje energije nego za proizvodnju novog.

Četiri litre motornog ulja mogu zagaditi milione litara vode.

4.1 RECIKLIRANJE OTPADA

Recikliranje je, najkraće rečeno, izdvajanje materijala iz otpada. Ono obuhvata sakupljanje, izdvajanje i izradu novih proizvoda iz iskorištenih stvari ili materijala. U recikliranje se, dakle, ubraja sve što se može ponovno iskoristiti, a da se ne baci.

Recikliranje se može primjenjivati i u svakodnevnom životu, nezavisno o tome postoje li društveno organizovano razvrstavanje otpada i centri za reciklažu. Npr. poklanjanje stvari koje se ne koriste oblik je reciklaže. To je mnogo bolje, korisnije i humanije nego bacanje.

Kompostiranje je još jedan primjer. To je najstariji način recikliranja. Radi se o postupku razgradnje organskog otpada čiji je rezultat kvalitetan humus. Organski otpad čini preko 30 % ukupnog otpada u domaćinstvu. Osim navedenog, tri su vrste otpadnih materijala najčešće u domaćinstvu i stoga društvu predstavljaju najveći problem pri pravilnom zbrinjavanju. To su kartonska ambalaža i papir, plastična ambalaža i plastične kese.

Zašto reciklirati papir?

- Za proizvodnju 1 tone papira potroši se 240.000 litara vode, 4.700 kWh struje i poseče 2 velika stabla.

Za 1 tonu recikliranog papira treba 180 litara vode, 2.750 kWh struje i – nijedno stablo.

- Reciklaža samo jednog broja nedjeljnog izdanja novina velike naklade može spasiti 75.000 drva, a kada bi samo Amerikanci reciklirali 10 % svog papira, spasili bismo pet miliona stabala godišnje. •

Kada biste posedovali vlastito 15 godina staro drvo i od njega napravili papirne kese, dobili biste otprilike 700 takvih kesa. Jedan prosečni supermarket podijeli 700 takvih kesa za manje od sat vremena!

Zašto reciklirati PET boce i plastičnu ambalažu?

Svedoci smo da plastika svakim danom zamenjuje materijale kao što su drvo, papir, keramika, staklo, metal... Očigledno je da plastika ima svojstva koja navedeni materijali nemaju. Gde je onda problem? U njenoj slaboj razgradivosti.

Drugi problem nije u plastici kao materijalu već u čoveku, odnosno njegovom potrošačkom komoditetu koji je koristi jednokratno, a potom baci, zaboravljajući da specifična svojstva plastike otvaraju nebrojene mogućnosti za prenamenu i ponovnu upotrebu u industriji i vlastitom domu.

Nekim vrstama plastičnih boca treba i do 450 godina da se razgrade.

Samo Velika Britanija proizvede više od 170 milijuna tona otpada godišnje, od čega veliki deo otpada na ambalažu za hranu i piće, piše Guardian.

- Ljudi su toliko zatrpali planetu plastičnim otpadom da se mikroplastična vlakna pronalaze u školjkama, vodi iz vodovoda, pa čak i medu, šećeru i kuhinjskoj soli, piše Guardian.

- Neki naučnici procenjuju da bi, ako se nešto ozbiljno ne promeni, do 2050. godine količina plastike u okeanima mogla nadmašiti količinu ribe.
- Reciklira se samo trećina plastičnog otpada.

Zašto reciklirati najlonske kese?

Iako su najlonske kese vrsta plastičnog otpada, izdvojila sam ih zbog nekoliko razloga. S obzirom da se svakodnevno besplatno dele po prodavnicama, predstavljaju najbrojniji otpadni materijal u domaćinstvu. Malo ljudi, međutim, poznaje mogućnosti recikliranja i ponovne upotrebe tog izuzetnog materijala. Jedan od njih je i vrlo jednostavan postupak izrade tzv. "najlonskog platna" koje možemo koristiti za različite namjene.

-Pri spaljivanju četiri plastične kese potroši se onoliko kiseonika koliko je potrebno jednom čoveku za celi jedan dan.

-Svetska potrošnja plastičnih kesa, prema proceni Američkog zavoda za zaštitu okoline, iznosi između 500 i 1000 milijardi plastičnih kesa godišnje.

-Za razgradnju najlonskih kesa izrađenih starom tehnologijom potrebno je 400 do 1.000 godina. Novijim modelima za razgradnju treba „samo” 20.

-U svetu se reciklira svega 3 % odbačenih plastičnih kesa.

-Prosečni građanin „troši“ oko 1.000 kesa godišnje, a, u proseku, svaku najlonsku kesu koristi svega 12 minuta.

4.2 EKOLOŠKA SVEST U DEČIJEM VRTIĆU

Već od najranijih dana dete istražuje svet posmatranjem, te ostalim čulima: dodirrom, mirisom, ukusom i sluhom. Deca uče po modelu, stoga je njihova ekološka svest razvijena onoliko koliko i kod odraslih koji ih okružuju; od roditelja, vaspitača, braće i sestara, prijatelja. „ Vaspitač treba biti u trendu s ekološkim događajima i sam ekološki obučan, odnosno imati ekološke kompetencije, kako bi u svome radu odgovorio na aktualne ekološke probleme i izazove.“ (Lipovac i sur.,2017: 139)

Vaspitač u radu treba početi od temeljnog cilja ekološke svesti i obrazovanja, a to je, u krajnjem ishodu: razvoj ekološki pismenog pojedinca koji je spreman donositi ekološke odluke koje su podjednako primerene kako kvalitetu života čoveka tako i kvalitetu njegovog životnog okruženja.“ (Lipovac i sur., 2017:147)

U svakodnevnim, prirodnim, situacijama ekološki sadržaji će imati smisla za dete i pomoći će mu da shvati značenja prirodnih promena i procesa.. Savremeni autori dečje psihologije i predškolske pedagogije ističu važnost uvažavanja životnog iskustva dece, što znači da vaspitač treba upotrebljavati situacije i događaje iz svakodnevnog života koji su od značaja za ekološku svest, a povezani su s iskustvom deteta. Planiranje projekata je jedna od metodičkih preporuka u radu vaspitača na razvoju dečje ekološke svesti.

Dva su koraka u osmišljavanju ekološkog programa tj. kurikuluma jedne predškolske ustanove:

1. Definisane ciljeva projekta

2. Osmišljavanje programa aktivnosti vaspitača i dece saradnjom s roditeljima i lokalnom zajednicom, predškolska ustanova može napraviti mnogo u razvoju predškolske ustanove kao ekološke jedinice. (Lipovac i sur., 2017.).

4.3 AKTIVNOSTI ZA DECU KOJE DOPRINOSU RAZVOJU EKOLOŠKE SVESTI

Igre izvan kuće: u šumi, na livadama, na obalama, u parkovima... Boravak na svežem vazduhu donosi višestruku korist.

- Rekreacija u prirodi: porodični odlasci u prirodu putem kojih dete vidi da njegova porodica voli prirodu, da u njoj uživa i pritom pazi da je ne zagađuje.
- Vožnja biciklom: razgovor s detetom o značenju Svjetskog dana bicikla (19.04.), Dana planete Zemlje (22. 04.) ili Dana bez automobila (22. 09.). Vožnja biciklom omogućuje uživanje u prirodi, zdravu slobodu kretanja, šteti gorivo i ne zagađuje okolinu.
- Aktivna briga o prirodi i okolini: briga oko biljaka u bašti, cvećnjaku, voćnjaku, na balkonu (sadnja, zalijevanje, čišćenje), briga oko životinja (kućnih ljubimaca, hranjenje ptičica), čišćenje ulice i dvorišta, pa i pospremanje igraćaka.
- Kreativne aktivnosti: uzgajanje i aranžiranje cvijeća, izrađivanje od prirodnih materijala (kore drveta, lišća, prešanog cvijeća i sl.) i otpadnih materijala (prazne ambalaže, čepova), uz razgovor o potrebi recikliranja.

- Eko aktivnosti: svrstavanje otpada (stari papir, plastična ambalaža i sl.)
- Maštovite igre: zamišljeni put oko sveta uz opise i crteže krajolika, male eko predstave.
- Mali projekti: podstaći dečju radoznalost i ljubav prema prirodi. Napisati pismo šumaru u kojem može postaviti različita pitanja, lovcu koji brine za životinje zimi...
  - Veseli razgovori: kakva je Zemlja kad se ljuti, kad je sretna, kad je žalosna, kako bi svet izgledao bez šuma, kako se možemo brinuti o biljkama i životinjama iz šume, od čega se radi papir, kako možemo zaštititi Zemlju... Crtati, slušati, pevati o prirodi!
  - Čitanje slikovnica i knjiga o prirodi i brizi za prirodu i planetu Zemlju.
- Eko-kviz

*EKO-PATROLE važnu ulogu u programu imaju i eko-patrole. To su grupe učenika ili dece uz vrtičkog koordinatora zadužene za kontrolu i praćenje rada na određenoj temi i/ili pojedinim parametrima. Oni “nadgledaju” postupanje ostalih učenika ili dece, ali i odraslih i o tome vode svoje beleške (u posebne beležnice, tabele, liste, na oglasnoj ploči). Učenici/deca su najobjektivniji kritičari koji ne štede reči pohvale, ali niti pokude za ono što nije dobro i valja menjati. Ne mogu se postaviti kriterijumi o broju učenika u jednoj eko-patroli niti o njihovom ukupnom broju, jer to zavisi o veličini škole. Svoja zapažanja eko-patrola beleži u za to predviđenim tablicama.

4.4 KREATIVNO RECIKLIRANJE U VLASTITOM DOMU

Osim razdvajanja otpada, uz malo volje, znanja i kreativnosti, stare stvari i otpadne materijale iz vlastitog domaćinstva možete pretvoriti u estetske i umetničke predmete visokog kvaliteta. Od PET boca možemo napraviti ukrasne vaze, lampe, organizatore prostora, pa čak i prekrasan nakit.

Čepove možemo iskoristiti za izradu mozaika, podmetača, i satova. Papir je vrlo zahvalan materijal za kreativno izražavanje. Stare novine, osim za pranje prozora (jer izvrsno uklanjaju mrlje), možemo npr. iskoristiti za kaširanje.

Da se od stare odeće mogu napraviti krpe za pranje, to već svi znaju, ali verovatno ne znaju kako od stare odeće izraditi prekrasan tepih, prekrivač ili torbu. Stare konzerve idealne su za izradu posuda za cveće i držača olovaka.

Od staklenki možemo napraviti svijećnjake ili neobične okvire za slike. Stari pluteni čepovi mogu se iskoristiti za izradu unikatnih podložaka za čaše ili tepiha za kupaonicu... Većina onog što nam se čini da je otpad u sebi krije velike mogućnosti; stoga dobro razmislite pre nego što sledeći put napunite vreću za smeće

4.5 KREATIVNO RECIKLIRANJE ZA RODITELJE I DECU

Pedagoški neoblikovani materijali često se koriste u organizovanom vaspitanju i obrazovanju, ali vrlo su pogodni i za igru i stvaranje s decom u vlastitom domu. Zajednička izrada igračaka i didaktičkog materijala roditelja i dece razvija detetove kompetencije na brojne načine

– podiže mu osjećaj uspešnosti i samopouzdanja,

razvija kreativnost u mišljenju i izražavanju,

dete spoznaje vrednost ljudskog rada, a družeći se negujemo kvalitetne porodične odnose.

Zato, dragi roditelji, provedite kvalitetno vreme sa svojom decom izrađujući igračke od materijala za reciklažu. Njihova je prednost i to što su dostupni i besplatni, a dodatna je prednost nenametljivo ekološko osveštavanje – dete razvija naviku recikliranja.

4.6 DETE I IGRAČKA

U savremenom društvu, dečja igra i igračke očito imaju veliku važnost. Posebna se pažnja posvećuje njima u porodičnom okruženju koje snažno utiče na decu tokom njihovog ranog razvoja. Današnji roditelji veći deo svog vremena provode obavljajući svoje profesionalne uloge, dok sve manje vremena posvećuju slobodnom vremenu i komunikaciji s članovima porodice, posebno s decom. Kako bi nadoknadili taj nedostatak vremena i izrazili ljubav i naklonost prema najmlađima, odrasli daju igračke deci (Sutton-Smith, 1989). Istovremeno, roditelji biraju stvari koje će zauzeti pažnju dece neko vrijeme, omogućujući im sticanje vrednih znanja i usvajanje važnih aktivnosti. Imajući na umu da su oba roditelja često odsutna od kuće zbog svog posla, većina dece između doba mališana i predškolskog uzrasta provodi značajno vreme u različitim vaspitno-obrazovnim institucijama koje se brinu za decu. U taj novi kontekst deca unose svoje vlastite navike i obrasce ponašanja ukorenjene u vrednostima svog porodičnog života. Izražavanje tih navika najvidljivije se odražava kada se igraju s vršnjacima, kada deca spontano izražavaju svoju ličnost, testiraju granice, istražuju mogućnosti, razvijaju socijalne veštine i isprobavaju različite strategije rešavanja problema.

Činjenica je da ljudi iz različitih kultura razumeju igru i igračke na različite načine. Ono što se smatra igrom u nekim okruženjima možda se ne smatra tako u drugom okruženju. U zajednicama koje razdvajaju rad od slobodnog vremena i svet odraslih od sveta dece, većina predmeta za igru strogo je podeljena. Različiti predmeti koje deca koriste za igru spadaju u kategoriju igračaka, bez obzira na njihov obrazovni karakter, i kao takvi, nisu povezani s aktivnostima i igrama za odrasle ni na koji način. S druge strane, u ruralnim područjima nekih kultura još uvek postoje igre u kojima deca i odrasli stvaraju zajedničke predmete koje koriste za igru tokom zajedničkih aktivnosti (Shannan & Frances, 1992).

Ono što se takođe razlikuje u različitim zajednicama je stepen integracije dečje igre u svakodnevni porodični život. Deca koja nemaju puno porodičnih obaveza obično više vole igre pretvaranja koje kopiraju stvarni život, nadoknađujući svoje isključenje.

S druge strane, deca koja dobijaju specifične zadatke u porodici već u ranom uzrastu i odrastaju pomažući kod kuće i preuzimajući odgovornosti, nemaju ni želju za igranjem na takav način ni potrebu za igračkama koje su manje verzije predmeta iz stvarnog života. U takvim okolnostima deca se češće igraju jedno s drugima nego s različitim predmetima za igru. Temelj ovih hipoteza potvrđen je istraživanjem psihologije dečjih igara, koje se temelji na teoriji sociokulturnog razvoja.

Pokazano je da sadržaj, dizajn, materijal i tehnologija predmeta koje deca koriste u svojim igrama usklađeni su s promenama u duhovnim i materijalnim vrednostima zajednice. Opšta tendencija u razvoju i proizvodnji igračaka usko je povezana s promenama u načinu života ljudi i specifičnostima njihovog rada (Artemova, 2001).

Stoga je opravdana hipoteza B. Sutton-Smitha, koja tvrdi da su igračke "predmeti kulturnog značaja koji predstavljaju nasleđe civilizacije i doprinose njenom kontinuitetu modeliranjem određenog 'oblika ljudske komunikacije' - igre. Kao oblici kulturne komunikacije, igre i igračke su "reči" koje daju značenje stvarima, a koje se mogu posmatrati kroz pravila i značenja koja spadaju u širi okvir običaja i verovanja u određenoj zajednici (Sutton-Smith, 1989, str. 21).

Većina autora se slaže da je igra slobodan čin izvan procesa zadovoljavanja vlastitih potreba. Ona je spontana i povezana s pozitivnim emocijama koje se manifestuju kroz različite aktivnosti, čiji je cilj ni izvan njih niti usmeren na proizvodnju roba. Fiktivna je u odnosu na stvarni život i ograničena u prostoru i vremenu. Razvija se prema dobrovoljno prihvaćenim pravilima koja se strogo poštuju. Ipak, svojim tokom i ishodom jedinstvena je i neizvesna, zbog tih vrlo razloga napeta. Budući da sredstva prevladavaju nad ciljevima, igra ne uzrokuje frustracije i straha od neuspeha (Kamenov, 2009). Takođe, igra je "primitivni komunikacijski oblik" putem kojeg je moguće izraziti i komunicirati sve želje, skrivene želje, snove, strahove i anksioznosti (Sutton-Smith, 1989). Ona je unutrašnje motivisana i omogućuje spontano angažovanje svih ljudskih resursa.

Igra je primarna metoda komunikacije dece i sfera sopstvenog izražavanja njihove ličnosti. U ovoj aktivnosti postaju glavni akteri, zadovoljavaju svoje potrebe, ostvaruju svoje sposobnosti, poboljšavaju svoje veštine, donose odluke i deluju nezavisno - deca se oslobađaju inferiornog kompleksa u odnosu na odrasle i doživljavaju vlastitu istinsku vrednost (Kamenov, 2009).

Deca unose sve svoje prethodno iskustvo u igru, nadograđujući ga s novim koji se stiče tokom same igre, istražujući i istražujući. Stoga igra predstavlja oblik učenja o samom životu, univerzalnu pojavu koja se može pronaći u svim društvima, bez obzira na njihove nacionalne i kulturne granice, što je čini ključnim elementom ljudskog razvoja (Guddemi, 1992).

Iako se igra može klasifikovati na različite načine, ostatak ovog rada fokusira se na aktivnosti koje proizlaze iz interakcije dece s predmetima koje koriste za igru i različitim tehničkim uređajima za igru, odnosno, drugim rečima - igračkama.

Bilo da su zapravo prisutni u igri u određenoj situaciji ili prisutni u svesti, pamćenju, mašti ili razmišljanjima dece, predmeti korišteni za igru (igračke) neizbežni su saputnici igre. Uopšteno, igračke uključuju sva sredstva koja deca koriste kada se igraju. Međutim, igračke se češće smatraju predmetima koje su izradili odrasli, bilo industrijski ili ručno, kako bi se deca mogla s njima igrati (Shannan & Francis, 1992). Za razliku od ranijih vremena kada su igračke izrađivane u obliku smanjenih alata i davane deci kako bi ih trenirale, manipulacija s današnjim igračkama "odražava odgovor na novost" (Eljkonjin, 1990, str. 34).

Igranje s takvim igračkama razvilo se iz aktivnosti za sticanje određenih, gotovo profesionalnih veština u igru koja oblikuje neke opšte motorne i vizualno-motorne funkcionalne sastave (Eljkonjin, 1990, str. 36), bez kojih ljudsko postojanje nije moguće u visoko tehnološkom društvu.

Igračke predstavljaju "stvarne i specifične kulturne predmete koji oblikuju svakodnevni život deteta" (Sutton-Smith, 1989, str. 90). One donose red u dečje misli i reči, olakšavaju njihovo razumevanje središta moderne civilizacije temeljene na individualnom radu i fokusu na zadatke i upornost (Sutton-Smith, 1989, str. 93-95).

Tako igračke postaju "dečje alatke", tehnički uređaji koji osvajaju simboličke i logičke misli kompleksnog sveta u kojem dete postupno raste. Ako igračka omogućuje aktivnosti koje donose razvoju i učenju deteta, istovremeno odgovarajući autentičnim potrebama deteta, tada ima izraženu obrazovnu vrednost (Kamenov, 2009, str. 161).

Međutim, kako bi se decu naučilo tumačiti, odnosno "čitati" predmete s kojima se igraju, potrebno ih je obučiti za korišćenje igračkaka. Odrasli započinju s tim treningom u prvim mesecima dečijeg života, jer "znanje o predmetima proizlazi iz ponašanja drugih ljudi prema nama i prema tim predmetima" (Sutton-Smith, 1989, str. 102). Roditeljska podrška i postupanje s decom izuzetno su važni za celokupni razvoj deteta i njegovu volju da se upozna s igračkama i provodi vreme igrajući se s njima. Neke igračke uspevaju zadržati dečju znatiželju i rasterati dosadu, neke od njih pojačavaju uzbuđenje izazvano akcijom, dok neke izazivaju oduševljenje samo kao alati.

Međutim, igračke uglavnom predstavljaju samo deo opšteg načina na koji roditelji prenose vlastite životne vrednosti deci.

Prema Brianu Sutton-Smithu, "Prve igračke grade nove svetove u detetu u odnosu na alate i igračke" (Sutton-Smith, 1989, str. 121). U tom smislu, igračka iz spoljašnjeg sveta vidi se kao "ključ unutrašnjeg karaktera" (Sutton-Smith, 1989, str. 122). Izbor igračke, koju deci daju odrasli, oblikuje celokupni razvoj djece. Međutim, uticaj same igračke nije uvek siguran, budući da njenu upotrebu i svrhu određuju sama deca.

Kada se sagledava istorija razvoja igračke kao nezaobilaznog sredstva igranja, jasno je da su roditelji od prvobitne situacije, kada su zajedno sa decom pravili igračke i preživljavali taj proces, došli u situaciju da za njihovu decu neki drugi ljudi proizvode igračke. Roditelji ih kupuju, jer su i oni i deca marketinški pripremljeni na to, odnosno ubedjeni da to tako treba.

U svemu tome, funkcija i uloga roditelja se svodi na kupovinu igračke čime bar na trenutak "usrećuje" svoje dete. Od deteta se očekuje da pokaže sreću zbog kupovine nove igračke koja je u trendu, a roditelj oseti trenutno blagostanje što je kupio detetovu ljubav bar na trenutak. Nakon toga sudbina igračke je različita. Najčešće, dete se igra neko vreme i nakon toga zaboravlja na igračku sve dok se ne steknu uslovi (prilika) za kupovinu nove, kada se ponovo kupuje trenutna porodična sreća. I tako opet i opet i opet... To se tako ponavlja kroz celo detinjstvo, formira se gomila slomljenih igračaka, viška plastike koja najčešće završava na đubrištu. Time se završava sudbina igračke. Bacili smo ih na đubrište, a da nismo ni trepnuli, jer ne postoji nikakva dublja porodično ugrađena veza u njih. To je samo gomila plastike i ništa više. Iz svega napred navedenog, sledi da je sa industrijalizacijom i komercijalizacijom igračke, kao prirodnog sredstva za igru, došlo do njenog otuđenja. Igračka je izgubila prvobitnu značajnost u pogledu svoje prirodne uloge i funkcije. Neprirrodnost savremenih igračaka se ogleda u neprirrodnosti materijala od kojih se izrađuju savremene igračke (sintetički ili veštački materijali), odsustvo socijalne i emocionalne komponente, odsustvo istrajnosti ili olako dolaznje do cilja. Kako smo napred istakli, igračke je čovek najpre izrađivao od prirodnih materijala. To su bili uglavnom drvo, kamen, suva trava, glina, prirodni konac itd. Međutim, sa razvojem sintetičkih materijala, a naročito plastike koja je lakša za oblikovanje i jeftinija, zanemaruju se prirodni materijali i sve se više koriste veštački. To je donelo prednosti, jer su igračke postale jeftinije i dostupnije široj populaciji dece. Takođe, ovi materijali su omogućili kreiranje različitih oblika (Mihajlović i dr., 2017). Ovde se prikazuje kako se igračka rađala sa industrijalizacijom i komercijalizacijom, ali treba napomenuti da su igračke od veštačkih materijala postepeno postale i skuplje u odnosu na raniji period. Tako uočavamo da sve manje igračkice, sve više koštaju, a svrha im nije poznata (npr. Lol igračke, Brac, male životinje sa velikim očima, baby secrets i dr.).

U savremenom društvu, dete raste okruženo igračkama izrađenim od sintetičkih materijala. Sintetika je njemu bliža nego prirodni materijali i igračke izrađene od prirodnih materijala, čime detetu priroda postaje strana. Zbog svega navedenog u pojedinim zemljama, posebno razvijenijim, sve se više izrađuju igračke od prirodnih materijala. Negativno je to što su i ove igračke često skuplje, a nekad mogu biti i finansijski pristupačne ali roditelji ih zbog predrasuda izbegavaju. Realnost je da se igračke kupuju, ali nije dobro da roditelji decu "kupuju" igračkama i da se međusobna veza na tome završava. Trebali bi da se zajedno igraju kako bi jačali socio-emocionalne veze.

Dok rana akademizacija istiskuje istraživački i kreativni duh svojstven deci, čineći decu pasivnim i nekritičkim konzumentima znanja koje im se nudi kao "gotovo znanje", razvoj tehnologije, potrošačko društvo i konzumerizam utiču kako na igračke koje se nude deci za igru tako i na vrstu i karakter igre koju one podstiču, a samim tim i na razvoj deteta uopšte. Igračke danas više podležu zakonima tržišta i potrošačkog društva nego dobitima za dete. Dominiraju industrijski izrađene igračke koje često podstiču konzumerizam, nasilnu igru ili pak pasiviziraju dete. Sa druge strane, ručno izrađene igračke od prirodnih materijala čine samo mali deo celokupne ponude, a praksa ručne izrade igračaka, u vremenu razvijene tehnologije, deluje kao anahrona i nepotrebna aktivnost, uprkos činjenici da pozitivno utiče na različite aspekte razvoja deteta

RAZVOJNI POTENCIJAL I NAČINI KORIŠĆENJA RUČNO IZRAĐENIH IGRAČAKA NA PREDŠKOLSKOM UZRASTU

Ručno izrađene igračke su u ovom radu definisane kao različiti predmeti koji se sa decom predškolskog uzrasta u vrtiću mogu izrađivati u okviru likovnih aktivnosti. Izrađeni predmeti se potom mogu koristiti u igri preuzimajući tako ulogu igračke. Ukoliko se ove likovne aktivnosti planiraju i realizuju na metodički adekvatan način, tako da se deca igraju, razmišljaju, istražuju, komuniciraju, postižu se i različiti saznanji i razvojni ciljevi.

Cilj rada jeste da se istraže i utvrde pozitivni efekti koje procesi ručnog izrađivanja predmeta/igračaka i načini njihovog korišćenja mogu imati na sveukupni razvoj dece predškolskog uzrasta, to jest da se utvrdi njihov razvojni potencijal i pokaže njihov holistički karakter.

Holistički pristup vaspitanju i obrazovanju dece predškolskog uzrasta je pristup koji se zasniva na uvažavanju holističke prirode deteta, tako da se vaspitno-obrazovni proces obraća svim aspektima bića ravnomerno (fizičkom, čulnom, emocionalnom, intelektualnom, socijalnom)ne zanemarujući i ne favorizujući ni jedan i poštujući princip međuzavisnosti i međupovezanosti svih aspekata (Montesori, 1912; Steiner, 1996; Malaguzzi, 1998; Forbes, 2003; Miller, 2007).

U tu svrhu definisane su perspektive iz kojih su posmatrane ove aktivnosti, a koje ujedno predstavljaju oslonce za teorijsko utemeljenje ove teme:

- 1) holistički pristup vaspitanju i obrazovanju dece predškolskog uzrasta;
- 2) integrativni pristup umetničkim/likovnim aktivnostima; i
- 3) dečja igra,

Potom su uspostavljene veze između njih identifikovanjem njihovih zajedničkih odlika. Iz perspektive ključnih aspekata razvoja i pozitivnih efekata koji su prisutni tokom likovnih aktivnosti u okviru kojih se mogu izrađivati igračke, prikazani su i analizirani primeri ručno izrađenih igračaka i načini njihovog korišćenja u metodološkoj praksi, s namerom da se u praksi potvrde početne pretpostavke o tome da, ukoliko se sprovode na metodološki odgovarajući način, ove aktivnosti doprinose celovitom razvoju deteta.

Empirijskim istraživanjem ispitano je mišljenje vaspitača u našim vrtićima o značaju ručnog izrađivanja igračaka i njihove upotrebe, kao i postojeća praksa i mogući problemi u njihovom sprovođenju. Rezultati istraživanja pokazuju da vaspitači u izuzetnoj meri uviđaju značaj ovih procesa za sve aspekte razvoja deteta, ali da njihova zastupljenost, iako zadovoljavajuća, nije u skladu sa značajem koji im vaspitači pripisuju.

Budući da je ručna izrada igračaka u radu definisana kao proces koji se u vrtiću uglavnom odvija u okviru likovnih aktivnosti, važno je istaći da su ove aktivnosti posmatrane iz vizure integrativnog pristupa umetničkim/likovnim aktivnostima, koji ukazuje na integrativnu i holističku prirodu same umetnosti i njenu mogućnost da deluje ne samo na afektivni već i na kognitivni razvoj dece. U ovom pristupu se umetničke aktivnosti realizuju tako da omogućavaju deci da pitaju, pretpostavljaju, isprobavaju svoje zamisli, istražuju, uče i stvaraju, čime se omogućava njihovo delovanje na različite aspekte razvoja (Hadži-Jovančić, 2012; Eisner, 1990).

Igra kao holistička i sveobuhvatna urođena aktivnost angažuje dete u potpunosti, te su mnogi pedagozi i psiholozi ukazivali na njen pedagoški značaj. Okarakterisana kao "glavna dečja aktivnost" i kao medij učenja i razvoja, posmatramo je kao okvir u kojem bi trebalo da se odvija čitav vaspitno-obrazovni rad u predškolskom uzrastu (Dewey, 1997; Piaget, 1932; Vigotski, 1966; Elkind, 2007; Elkonin, 1978).

Da bi se govorilo o holističkom karakteru ručnog izrađivanja igračaka i njihovog korišćenja, uspostavljene su veze između ova tri teorijska oslonca. Prvo je razmatrana veza između holističkog pristupa vaspitanju i obrazovanju dece predškolskog uzrasta i integrativnog pristupa umetničkim/likovnim aktivnostima i identifikovane su njihove zajedničke odlike.

1. Dete u centru vaspitno-obrazovnog procesa;
2. Značaj čula i učenja pomoću čula;
3. Značaj manualnog rada;
4. Značaj prostora za rad.

Veza ova dva pristupa s igrom ogleda se u tome što je ona prožimajući element i okvir u kojem se odvija čitav vaspitno-obrazovni rad u predškolskom uzrastu, uključujući i umetničke aktivnosti, tako da su i likovne aktivnosti u okviru kojih se igračke mogu izrađivati – nalik igri i deo igre.

1. Dete u centru vaspitno-obrazovnog procesa

I holistički pristup vaspitanju i obrazovanju dece predškolskog uzrasta i integrativni pristup umetničkim/likovnim aktivnostima u centar vaspitno-obrazovnog procesa stavljaju dete, njegovu prirodu, potrebe, interesovanja, mogućnosti i individualne karakteristike, a ne unapred utvrđeni plan i program. Oba pristupa polaze od uverenja da je dete prirodno radoznalo i sposobno biće koje stalno traži priliku i mogućnosti da uči, raste i da se razvija. Sloboda deteta da samo odlučuje i bira aktivnosti koje su u skladu s njegovim interesovanjima i potrebama jedna je od ključnih odlika holističkog pristupa vaspitanju i obrazovanju dece, a u integrativnom pristupu umetničkim/likovnim aktivnostima "dete je u situaciji da bude kreator, izvođač i konzument". što omogućava da do izražaja dođu detetove izuzetne saznajne mogućnosti, koje se razvijaju i funkcionišu na poseban način, drugačije od odraslih, s drugačijim ritmom i redosledom

(Montesori, 2010). Na taj način, dete postaje sposoban i aktivan učesnik u sopstvenom razvoju, a ne pasivni primalac unapred utvrđenih znanja.

2. Značaj čula i učenja pomoću čula. Umetnost se oduvek dovodila u vezu s lepotom, izražavanjem, osećanjima i čulima. Umetnički procesi, samim tim i likovne umetnosti i aktivnosti, počivaju na čulnim iskustvima, a rad sa različitim materijalima u okviru različitih umetničkih medija angažuje, izoštrava i prefinjuje čula. Međutim, percepcija i angažovanost čula se u umetničkim procesima ne odvijaju sami za sebe, već su povezani i utkani u procese mišljenja i saznanja i utiču na njih (Arnheim, 1985). Učenje pomoću čula se u holističkim predškolskim pedagoškim sistemima - pedagoškim sistemima koji se zasnivaju na holističkom pristupu vaspitanju i obrazovanju dece - smatra osnovom svakog učenja jer vodi istovremeno ka usavršavanju uma, duha i praktičnog života. U ovim predškolskim pedagoškim sistemima se smatra da na razvoj čula deluje sve ono što okružuje dete, a da se čulna iskustva najbolje stiču posredstvom različitih materijala koji imaju raznovrsna svojstva (Montesori, 2001; Seitz i Hallwachs, 1997; Steiner, 2004; Vecchi, 2010). Tako se ono što je naučeno spaja sa osećanjima preko čulnih utisaka, tako da znanje koje nastaje nije hladno, apstraktno znanje iz glave, već znanje koje je utemeljeno u ličnom odnosu prema životu, doživljaju i osećanjima deteta.

3. Značaj manuelnog rada je veoma prisutan u likovnim umetnostima i aktivnostima koje posebno angažuju ruke, s obzirom na to da su u njima prisutni procesi držanja i oblikovanja materijala na različite načine: dodirivanjem, pritiskanjem, savijanjem, sečenjem, vezivanjem, lepljenjem itd. Osim toga, rad u likovnim umetnostima često podrazumeva i upotrebu različitog alata, kojim se takođe manipuliše, poput četki, špahtli, dleta, makaza, igala itd. Međutim, da se pozitivni efekti manuelnog rada ne ograničavaju samo na manuelni razvoj, ukazuju i ideje holističkih predškolskih pedagoških sistema, prvenstveno prepoznavanje snažne veze između tela, inteligencije i osećanja, iz koje proizlaze metode rada u njima, koje na posebno mesto u vaspitno-obrazovnom procesu stavljaju upravo rad rukama i ručni rad. Shvatanje da se intelekt ne razvija nezavisno od tela i sveukupnog delovanja čoveka, već da su razvoj tela, ruku i inteligencije u korelaciji, specifično je za sve holističke predškolske pedagoške sisteme, a Marija Montesori ga je izrazila rečima: "Obrazovanje ruke je osobito važno, zato što je ruka izražajni instrument ljudske inteligencije: ona je organ uma" (Montesori, 2001: 217). U ovim sistemima se smatra da deca "misle" celim svojim telom i da fizička angažovanost doprinosi i mišljenju i učenju, da tome posebno doprinosi rad rukama, koji razvija koncentraciju, utiče na koordinaciju oka i ruke, razvija finu motoriku, a posebno se razvijaju nervni završeci na vrhovima prstiju i čulna osetljivost koja utiče na razvoj kognitivnih funkcija (Auer, 2014).

4. Značaj prostora za rad. Prostor je veoma važan za odvijanje umetničkih, a posebno likovnih aktivnosti. Odlike prostora u kojem se one odvijaju mogu omogućiti i podstaći određene aktivnosti, ali ih isto tako mogu i onemogućiti i sputavati. Na primer, ako se deca nalaze u prostoru u kojem su likovni materijali dostupni, ona će imati neposredan odnos s njima i biće slobodna da sama iniciraju likovne procese. U holističkom pristupu vaspitanju i obrazovanju dece predškolskog uzrasta smatra se da je prostor namenjen deci veoma značajan i da je važno da on bude uređen po njihovoj meri. Prostor mora biti takav da omogućava istraživanje, slobodan izbor deteta i negovanje čula, a obično podrazumeva opremljenost nameštajem koji svojom veličinom i funkcionalnošću odgovara deci. Osim toga, svaki predmet ima svoje mesto, a materijali su izloženi na privlačan i pregledan način: sve je svedeno, uredno i harmonično, što pomaže detetu da složi mnoštvo utisaka koje prima iz okruženja i da uspostavi mentalni red, koji je više nego potreban da bi se čulni utisci mogli koristiti (Montesori, 1917). Ovakav miran i

organizovan prostor često je uređen na estetski prijatan način i omogućava deci slobodno kretanje i slobodan izbor aktivnosti.

Osim identifikovanja opisanih ključnih zajedničkih odlika holističkog pristupa vaspitanju i obrazovanju dece predškolskog uzrasta i integrativnog pristupa umetničkim/likovnim aktivnostima, analizom manipulativnih i produktivnih aktivnosti i njihovih pozitivnih efekata na razvoj dece unutar tri holistička predškolska pedagoška sistema - Montesori, Redžo i Valdorf pedagogiji - to jest, objekata i materijala za igru i učenje koji se koriste u njima i/ili koji u njima nastaju, utvrđeno je da su manipulativne i produktivne aktivnosti unutar ova tri holistička predškolska pedagoška sistema, a koje sadrže elemente igre, fantazije i istraživanja, bliske istraživačkoj i produktivnoj prirodi likovnih aktivnosti unutar kojih se mogu izrađivati predmeti i igračke s decom u vrtiću. Značaj uspostavljanja veze između odabranih teorijskih oslonaca je veliki jer baca novo svetlo i na likovne aktivnosti u predškolskom uzrastu i na proizvode koji u njima nastaju, dakle, i na ručno izrađene igračke, i omogućava da se one mogu posmatrati kao sredstvo koje podstiče učenje i celokupni razvoj dece.

Oslanjajući se na klasifikaciju dečjih igara prema Sari Smilansky (Smilansky, 1968), koja reflektuje stepen kognitivnog razvoja dece, ali istovremeno - što je još važnije za ovaj rad u čijem je fokusu ručno izrađena igračka - uzima u obzir vrstu igračaka, objekata i materijala koji se koriste u igri, kao i načine njihove upotrebe, odabrani primeri ručno izrađenih igračaka i načini njihovog korišćenja predstavljeni su u okviru četiri vrste dečje igre: funkcionalne igre, konstruktorske igre, dramske igre i igre sa gotovim pravilima.

Ručno izrađene igračke u funkcionalnoj igri - Funkcionalne igre predstavljaju jednostavne repetitivne pokrete mišića ruke, sa objektima ili bez njih. One nemaju svrhu stvaranja i, kao najmanje složene igre, karakteristične su za decu najmlađeg uzrasta - do dve godine. Kako se dete ovog uzrasta nalazi u senzomotornoj fazi razvoja, u kojoj upoznaje svet putem čula i pokreta, funkcionalne igre upravo to i omogućuju: ponavljajući pokrete i manipulišući različitim igračkama, predmetima i materijalima, dete se upoznaje sa njihovim fizičkim svojstvima i kvalitetima, što predstavlja sticanje prvih saznanja i iskustava o predmetima i materijalima iz okoline. Motoričke aktivnosti poput bacanja igračaka i predmeta, otvaranja i zatvaranja vrata, slaganja kocki da bi se potom srušile, ubacivanja predmeta u kutiju i izbacivanja iz nje, punjenja i pražnjenja posuda peskom ili vodom neki su od primera funkcionalne igre, kroz koje se, iako stvaranje nije svrha, razvijaju čula, percepcija, krupna i fina motorika - aspekti koji su važni za dalji razvoj deteta i učenje.

Stoga, u funkcionalnoj igri dete koristi igračke koje mu prvenstveno mogu poslužiti kao izvor čulnih iskustava i igračke koje omogućavaju repetitivne pokrete i finu manipulaciju. Iako su uglavnom namenjene za igru dece najmlađeg uzrasta, koja ih ne mogu sama izraditi, ove igračke im u vrtiću, u okviru likovnih aktivnosti, mogu napraviti starija deca (od tri ili četiri godine i naviše), sama ili uz pomoć vaspitača, jer su najčešće jednostavnog izgleda i mogu biti jednostavne za izradu. Ovo pokazuje da procesi izrade igračaka ne prate nužno razvojne etape same igre kojoj su namenjene i u okviru koje se najčešće koriste. Izrađujući ovakve "igračke" jednostavnim postupcima, na primer, cepkanjem, isećanjem, kolažiranjem, vezivanjem, deca takođe razvijaju finu motoriku, budući da ovi postupci i sami po sebi predstavljaju jednu vrstu repetitivnih i/ili čulnih aktivnosti. Najčešće su fizička svojstva i karakteristike samih materijala

od kojih se mogu napraviti ove "igračke" ili predmeti ujedno i podsticaj za njihovu izradu, a njihovom upotrebom i igranjem se istražuju i ispituju fizička svojstva različitih materijala: tekstura, boja, oblici. Materijali upotrebljeni u izradi ovih igračaka mogu biti glatki, hrapavi, tvrdi, meki, čupavi, providni, svetlucavi i kao takvi predstavljaju izvor različitih čulnih senzacija, koje kod dece razvijaju različita čula, a posebno čulo dodira.

Slika 1. Robot od recikliranog materijala

Konstruktorske igre, kao složenije od funkcionalnih, karakteristične su za decu nešto starijeg uzrasta, od dve godine navise. To su igre u kojima deca manipulišu različitim objektima ili materijalima s namerom da konstruišu ili naprave novi objekat. U konstruktorskoj igri nastaju proizvodi koje deca potom mogu koristiti kao nove objekte za igru. Građenje zamka ili ograde od drvenih kocaka, oblikovanje lopte od gline i konstruisanje svemirskog broda od recikliranih materijala još su neki primeri konstruktorske igre.

U konstruktrskim igrama deca proširuju znanja i iskustva o materijalima stečena u funkcionalnoj igri i stiču nova znanja o građenju, konstruisanju, sklapanju, povezivanju, otkrivajući pritom koje su kombinacije materijala dobre, a koje ne. Deca, izrađujući objekte/igračke u konstrukciskoj igri, upoznaju s njihovim osnovnim svojstvima, kao i sa načinima njihovog funkcionisanja; istražuju svojstva različitih materijala i njihovih kombinacija; različite načine građenja i povezivanja elemenata u trodimenzionalne strukture; mogućnosti izrade stabilne i čvrste konstrukcije; značaj dobro povezanih elemenata u celinu itd. Igračke koje nastaju u ovoj vrsti igre mogu biti jednostavnih i složenih konstrukcija, malih i velikih dimenzija, a njihova izrada zahteva od dece da rešavaju probleme i omogućava im da razumeju i usvajaju ideje o masi, obliku, prostoru i drugim osnovnim konceptima iz oblasti fizike, geometrije i inženjeringa.

Slika 2, Igračke od recikliranog materijala

Dramske igre se nazivaju još i igrama zamišljanja, igrama mašte, uloga, imitacije, podražavanja, pretvaranja. One predstavljaju vrstu simboličke igre u kojoj dete, imitujući akcije, govor i pokrete koje je ranije opazilo u pojedinim situacijama, zamišlja da je neko drugi ili nešto drugo. U ovim igrama se mešaju elementi realnosti i mašte. Dete, igrajući se, imitira ljude koje je sreća ili pojave koje je doživela, ali, kako ne može tačno da imitira sve i onako kako je opazilo, ono uključuje elemente mašte, razvijajući tako maštu, govor i komunikaciju. Dramske igre su posebno podstaknute jednostavnim predmetima i svedenim igračkama koje se mogu koristiti za više od jedne funkcije, kao što su kutije, štapovi, različiti alati, kocke, ali i proizvodi konstruktorske igre i ručno izrađene igračke. Iako svaka igračka može poslužiti za podsticanje dramske igre, one koje to najviše omogućavaju jesu lutke, rekviziti, kostimi i maske.

Ove "igračke" pomažu detetu da se u dramskoj igri "pravi kao da nešto radi ili kao da se nešto dešava, kao da je neko drugi ili nešto drugo, i kao da se sve događa u nečem drugom i negde drugde". One određuju temu i tok igre, njenu atmosferu, osećanja u njoj, karaktere.

Sama izrada ovih predmeta/igračaka zahteva od dece da zamišljaju likove za koje ih izrađuju i da uoče njihove karakteristike. Upotreba izrađenih maski, rekvizita i kostima omogućava deci da lakše "uđu" u ulogu zamišljenih likova, da lakše razviju njihove osobine, shvate njihova raspoloženja, ponašanja, pa čak i specifičnosti govora, kretanja i slično.

Dakle, pomažu im da "postanu" neko drugi, da se stave u poziciju drugog, da je osete i dožive, čime se razvija i osećaj empatije i boljeg razumevanja drugog. Stoga je i ovde važno da materijali od kojih se igračke izrađuju budu adekvatno odabrani, jer upravo to pomaže da one budu ubedljive.

Slika 3. Devojčica sa krilima od recikliranih materijala.

Igre sa gotovim pravilima – iako skoro sve dečje igre podrazumevaju uspostavljanje određenih pravila tokom same igre zahvaljujući dogovoru igrača, igrana sa gotovim pravilima se smatraju igre s unapred i spolja definisanim pravilima i uglavnom su namenjene deci nešto starijeg uzrasta (od pet godina naviše). U igre s gotovim pravilima spadaju različite štonske društvene igre, igre s kartama, fizičke i pokretne igre, sportovi i takmičenja u kojima se koriste različiti predmeti, rekviziti i igračke. Tako se, na primer, za igranje u fizičkim i pokretnim igrama mogu izraditi male stolice, vijače, luk i strele ili čunjevi i lopte. Budući da se ove igračke koriste tako da se one bacaju (na primer, lopte), gađaju (na primer, čunjevi), pomoću njih gazi i hoda (stolice), važno je da budu izrađene od materijala koji su dovoljno izdržljivi da izdrže takvu vrstu aktivnosti i da ne predstavljaju opasnost po decu. Takođe, igre sa gotovim pravilima podstiču decu na razvijanje veština poput pažnje, strategije, timskog rada i poštovanja pravila, što doprinosi njihovom kognitivnom i socijalnom razvoju. Osim toga, ove igre pružaju priliku deci da se takmiče na fer i sportski način, učeći kako da prihvate i poraze i pobeđe. Ovakve igre često imaju jasno definisane ciljeve i pravila, što omogućava deci da vežbaju planiranje i procenjivanje situacija, kao i donošenje odluka.

Tačno, važno je da igračke budu solidno napravljene kako bi izdržale ovakvu upotrebu. Stoga je poželjno da deci u njihovoj izradi pomogne vaspitač, naglašavajući značaj solidno i čvrsto napravljenih predmeta. Ovo nije samo važno za bezbednost dece, već i za dugotrajnost igračaka i očuvanje materijala koje koriste. Takođe, kvalitetno izrađene igračke pružaju deci bolje iskustvo igre, omogućavajući im da se fokusiraju na igru umesto na popravke ili zamene oštećenih

igračaka. Osim toga, kroz zajednički proces izrade, deca mogu naučiti o važnosti pažljivog rukovanja materijalima i alatima, kao i o principima dizajna i izrade.

Stone društvene igre kao što su igra memorije, šah, domine, ne ljuti se, čoveče, mica, monopol i mnoge druge veoma su pogodne za ručnu izradu. Obično se sastoje od podloge, figura i dodatnih elemenata, kao što su kartice s uputstvima, novac i slično. U vrtiću ih deca mogu napraviti na različite načine i različitim likovnim postupcima i materijalima, a njihovom upotrebom deca posebno razvijaju socijalne veštine, jer zahtevaju od svih igrača da prihvate i poštuju zadata pravila igre, kao i sposobnost da "sportski" prihvate poraz. Osim što mogu izrađivati "igračke" za postojeće igre s gotovim pravilima, deca mogu i sama osmisliti svoje društvene igre i izraditi sve neophodne elemente za nju.

Izrađujući takve igre/igračke, dete na prvom mestu razvija kreativnost u osmišljavanju pravila i koraka igre i funkcionalnom povezivanju tih pravila sa elementima koji je čine. Posebno treba istaći osećaj samopouzdanja, vrednosti i pozitivne slike o sebi koji se razvijaju kod deteta kada se igračke, koje je samo izradilo, zaista i koriste u svakodnevnoj igri, kao pravi, funkcionalni predmeti.

Slika 4. Igra sa klikerom kroz poligon od reciklažnih materijala

5 .METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Ručno izrađene igračke su u ovom radu definisane kao predmeti koji nastaju kao proizvod različitih istraživačkih, manipulativnih i produktivnih, dakle, stvaralačkih aktivnosti, koje se sa decom predškolskog uzrasta u vrtićima najčešće odvijaju u okviru likovnih aktivnosti, koje su u ovom uzrastu i same nalik igri. Izrađeni predmeti se potom mogu koristiti u igri preuzimajući tako ulogu igračke. Istraživanja koja se bave isključivo uticajem ručnog izrađivanja igračaka na razvoj dece su malobrojna (Večanski, 2015).

Likovni i kognitivni aspekt izrade igračaka je produktivna, u svojoj osnovi stvaralačka, likovna aktivnost, istraživački i kreativni proces koji možemo posmatrati kao vezu između dečje igre i likovne umetnosti, s jedne strane ona uvek podrazumeva rad sa materijalima i njihovo likovno oblikovanje, a s druge strane, nastaje iz same igre i za potrebe igre. Ukoliko proces izrađivanja igračaka, kao vid likovnog oblikovanja, posmatramo kao igru i igrovnu aktivnost, dete će od njega imati višestruke dobrobiti, zbog činjenice da je igra oslobođena od unapred definisanih pravila deca su u igri spontana i manje inhibirana, što im omogućava da slobodno rizikuju i ispituju mogućnosti, razmišljaju široko, divergentno i imaginativno (Fredriksen, 2011). Kada dete manipuliše različitim materijalima da bi napravilo neku igračku ili objekat, ono je zaokupljeno konstruktorskom igrom koja se odvija kao građenje trodimenzionalnih struktura pomoću kocki i drugih materijala za građenje(npr kocke napravljene od reciklažnog papira).

Ručno izrađene igračke su u ovom radu definisane kao predmeti koji nastaju kao proizvod različitih istraživačkih, manipulativnih i produktivnih, dakle, stvaralačkih aktivnosti, koje se sa decom predškolskog uzrasta u vrtićima najčešće odvijaju u okviru likovnih aktivnosti, koje su u ovom uzrastu i same nalik igri. Izrađeni predmeti se potom mogu koristiti u igri preuzimajući tako ulogu igračke. Istraživanja koja se bave isključivo uticajem ručnog izrađivanja igračaka na razvoj dece su malobrojna, međutim, ideje u teoriji i istraživanja koja se bave uticajem manipulativnih i produktivnih aktivnosti i igre (u koju spada i ručna izrada igračaka) na različite aspekte razvoja pokazuju da, iako su ove aktivnosti dominantno manuelne, njihovi pozitivni efekti se ne ograničavaju samo na razvoj fine motorike šake i prstiju, već da imaju brojne pozitivne efekte na različite aspekte razvoja dece predškolskog uzrasta: razvoj čula, kreativnosti i imaginacije, saznajni aspekt, socioemocionalni aspekt, kao i uticaj na zdrave ekološke navike.

Problem koji je uočen u praksi jeste da se u našem vaspitno-obrazovnom sistemu likovne aktivnosti u okviru kojih se mogu izrađivati predmeti i igračke od recikliranih materijala uglavnom posmatraju kao razbibriga, zabava i predah od drugih "ozbiljnijih" aktivnosti. Naša pretpostavka jeste da aktivnosti u okviru kojih se igračke mogu izrađivati jesu te ozbiljne aktivnosti, iako su nalik igri i realizuju se kroz igru. Dakle, one nisu samo razbibriga, predah i zabava, već se, ukoliko se namenski osmišljavaju u okviru samog likovnog procesa izrade, i realizuju tako da deca istražuju, postižu i različite sazajne i razvojne ciljeve.

5.1 PREDMET, PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA

Predmet ovog istraživanja temelji se na saznanju da likovne aktivnosti na predškolskom uzrastu, kao i sve druge, treba da predstavljaju igru u kojoj deca na adekvatan način sazrevaju. Ova istraživanja proizilaze iz potrebe da se sagleda važnost recikliranja i upotrebu recikliranih materijala kroz likovne aktivnosti.

Problem istraživanja predstavlja način stimulisanja vaspitača i roditelja da zajedničkom saradnjom sačuvamo životnu sredinu, iskoristimo materijale recikliranjem i iskoristimo ih za likovno stvaralaštvo kod dece. Potrebno je odrediti načine i metode rada sa decom kada su ove aktivnosti u pitanju, kao i stručno informisati vaspitače i roditelje o značaju korišćenja recikliranih materijala za rad sa decom kroz likovne aktivnosti.

Cilj ovog rada jeste da se istraže i utvrde pozitivni efekti koje procesi ručnog izrađivanja predmeta/igračaka, sam pojam reciklaže i načini njihovog korišćenja mogu imati na sveukupni razvoj dece predškolskog uzrasta, to jest da se utvrdi i pokaže njihov holistički karakter. Takođe, cilj je i da se sagleda aktuelna praksa u našim predškolskim ustanovama, i to mišljenje vaspitača o značaju i svrsishodnosti ručne izrade igračaka sa stanovišta funkcionalnosti, estetske adekvatnosti i potencijala za igru, postojeće stanje i učestalost izrade igračaka i njihove dalje upotrebe, razlozi koji otežavaju odvijanje prakse izrade igračaka u vrtićima i njihove upotrebe.

Povod za istraživanje na ovu temu proistekao je iz potrebe da se deca više upoznaju sa prirodom, značaju prirode i njenog čuvanja, materijala koji zagađuju prirodu i načina reciklaže i upotrebe nakon postupka reciklaže kroz likovne aktivnosti, kako bi deca mogla da stvaraju iz prirode, a istovremeno da kroz ove aktivnosti razvijaju realni program koji doprinosi sveukupnoj dobrobiti deteta.

U okviru postavljenog cilja istraživanja izdvajaju se sledeći zadaci:

-Ispitati koliko je kod dece i roditelja razvijena svest o pojmu recikliranja i njegovog sprovođenja u našoj životnoj zajednici.

-Ispitati koliko podsticaji u likovnim aktivnostima utiču na upotrebu recikliranih materijala.

-Ispitati da li se pri uobičajenom načinu rada u likovnim aktivnostima koriste reciklirani materijali.

-Ispitati koji materijali su podsticajni i razvijaju kreativne sposobnosti kod dece, a vaspitači ih najčešće koriste.

-Utvdriti da li igračke od recikliranih materijala koje deca prave imaju poseban uticaj na samu igru, kao i likovno stvaralaštvo.

-Utvdriti da li igračke od recikliranih materijala koje deca prave imaju poseban uticaj na samu igru, kao i likovno stvaralaštvo.

5.2 HIPOTEZA, PODHIPOTEZA I VARIJABLA ISTRAŽIVANJA

U odnosu na prethodno postavljeni cilj i zadatke istraživanja, osnovna hipoteza glasi:

- U istraživanju polazimo od pretpostavke da se podsticajima u likovnim aktivnostima, a koristeći se odgovarajućim didaktičkim, teorijskim i praktičnim metodama, snažnije razvijaju kreativne sposobnosti kod dece upotrebom recikliranih materijala.

U odnosu na osnovnu hipotezu, izdvaja se niz pothipoteza kao pretpostavki od kojih se pošlo prilikom realizacije istraživanja:

-Pretpostavlja se da postoje statistički značajne razlike u korišćenju recikliranog i veštačkog materijala.

-Pretpostavlja se da igra i igračke od prirodnih materijala imaju drugačiju funkciju i upotrebnu vrednost u odnosu na kupljene, plastične igračke.

-Evo nekoliko pretpostavki koje se mogu razmotriti u istraživanju korišćenja recikliranih materijala u likovnim aktivnostima:

- Deca koja koriste reciklirane materijale u likovnim aktivnostima pokazuju veću svest o reciklaži i zaštiti životne sredine.

- Kreativne sposobnosti dece su podjednako razvijene korišćenjem recikliranih materijala, koji im omogućavaju da eksperimentišu i inoviraju.

- Korišćenje recikliranih materijala u likovnim aktivnostima može promovisati važnost ponovne upotrebe i smanjenje otpada.

- Deca su podstaknuta da razvijaju svoju maštu i kreativnost kroz transformaciju recikliranih materijala u umetničke radove.

- Reciklirani materijali pružaju širok spektar tekstura, oblika i boja, što doprinosi raznolikosti u likovnim aktivnostima.

- Korišćenje recikliranih materijala može unaprediti veštine u rešavanju problema i razvijanju inovativnih rešenja kod dece.

- Deca koja su angažovana u radu sa recikliranim materijalima mogu pokazivati veće interesovanje za društvene i ekološke probleme.

- Likovne aktivnosti sa recikliranim materijalima mogu promovisati osećaj odgovornosti prema životnoj sredini kod dece.

- Deca koja koriste reciklirane materijale u likovnim aktivnostima mogu razviti veću samostalnost i kreativnu sigurnost.

- Rad sa recikliranim materijalima može podstaći saradnju među decom i razmenu ideja i resursa

Nezavisne varijable u ovom istraživanju uključuju pol i uzrast ispitanika, stepen stručne spreme vaspitača i godine radnog iskustva.

Zavisne varijable u ovom istraživanju obuhvataju pokazatelje kreativnosti, originalnosti, razvoja likovnih sposobnosti, igre i igračaka.

5.3 METODE,TEHNIKE I INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA

U istraživanju je primenjena deskriptivna metoda i metoda teorijske analize kao uvod u istraživanje pri tumačenju i interpretaciji dobijenih rezultata. Pri realizaciji istraživanja primenjena je metoda anketeriranja (elektronski upitnik), jer je u skladu s prirodom problema, predmetom, ciljem i zadacima istraživanja, kao i sa postavljenom hipotezom.

Tehnika i instrumenti koji su korišćeni su upitnik u elektronskoj formi. Pitanja su kombinovana (otvorenog i zatvorenog tipa) za ovu svrhu istraživanja.

5.4 UZORAK ISTRAŽIVANJA

U svrhu ovog istraživanja korišćen je reprezentativan uzorak koji su činili vaspitači dece predškolskog uzrasta. Uzorak je činilo 75 vaspitača različitih uzrasnih grupa (od mlađe do najstarije predškolske grupe). Vaspitači su elektronskim putem odgovarali na pitanja iz upitnika, čiji su kasnije rezultati elektronski obrađeni kroz sumarne tabele i njihovi grafički prikazi.

6. ANALIZA I INTERPRETACIJA PODATAKA

Rezultati dobijeni istraživanjem statistički su obrađeni uz adekvatan odabir statističkih metoda, u skladu s tipom i raspodelom podataka, kako bi se osigurao optimalan model sagledavanja uticaja, zavisnosti i razlika među analiziranim podacima dobijenim u istraživanju. Za uređivanje kategorijalnih podataka korišćene su sumarne tabele i njihov grafički prikaz.

Tabela 1. Raspodela ispitanika prema uzrasnoj grupi

Vaspitna grupa	Broj ispitanika
Mlađa grupa	20
Srednja grupa	15
Starija grupa	12
Mešovita grupa	10
Pripremna	18

U ovom istraživanju učestvovalo je 75 ispitanika - vaspitača dece predškolskog uzrasta. Najviše ispitanika ima mlađu vaspitnu grupu, a najmanje mešovitu.

Tabela 2. Broj godina rada sa decom

Broj godina rada	Broj vaspitača
1-3	25
4-6	15
7-9	20
10	15

Tabela jasno prikazuje raspodelu vaspitača prema godinama radnog iskustva u predškolskoj ustanovi. Primetno je da većina vaspitača ima preko 5 godina staža. Ovo može ukazivati na izazove ili specifičnosti u radu sa decom u ranom uzrastu koje mogu uticati na dužinu zaposlenja vaspitača u predškolskim ustanovama.

Tabela 3. Da li reciklirate u vrtiću u radu sa decom

Uzrasna grupa	Da	Ne	Povremeno
Mlađa	3	12	5
Srednja	5	5	5
Starija	7	3	2
Mešovita	8	0	2
Pripremna	11	2	5

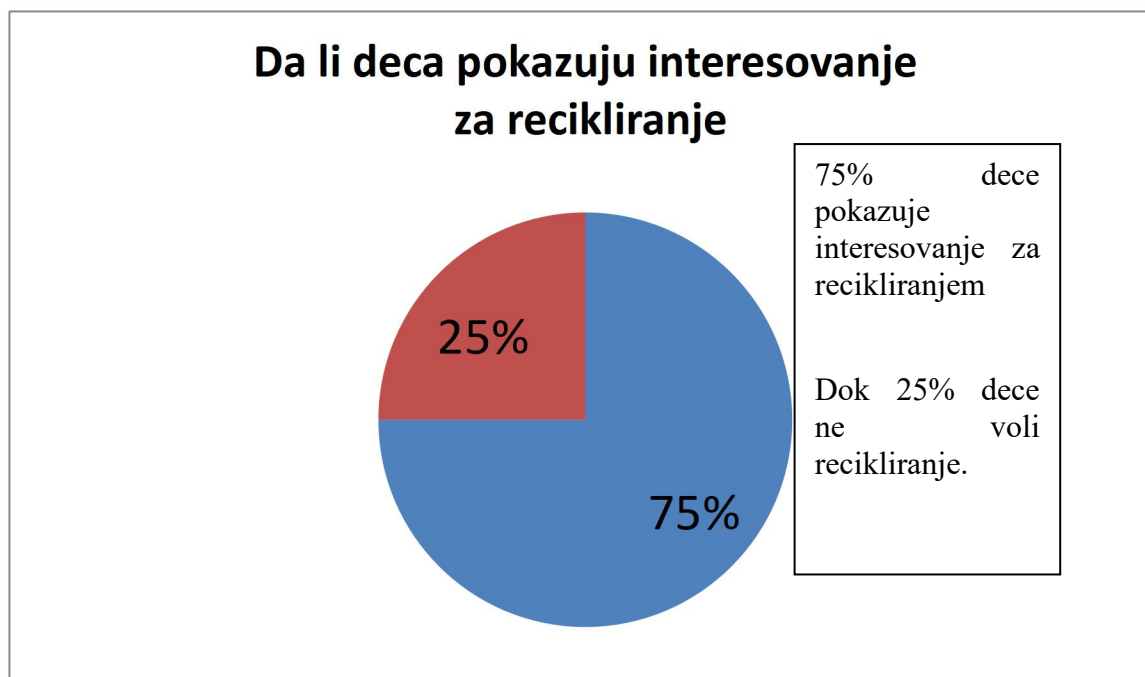
Ova tabela pruža pregled odgovora ispitanika iz različitih uzrasnih grupa na pitanje o recikliranju u vrtiću. Primećujemo da većina ispitanika iz svih grupa iznosi da recikliraju, što je pozitivan pokazatelj svesti o zaštiti životne sredine. Međutim, postoji mala varijacija u odgovorima među različitim uzrasnim grupama. Na primer, u mlađoj grupi, veći broj ispitanika navodi da ne reciklira u odnosu na ostale grupe, dok su u mešovitoj i pripremljenoj grupi gotovo svi odgovorili da recikliraju. Ovo ukazuje na potrebu za daljim istraživanjem kako bi se bolje razumela razlika u stavovima i praksama recikliranja među različitim uzrasnim grupama.

Tabela 4. Koje reciklažne materijale koristite u vrtiću

Reciklažni materijal	Primeri
Papir	Novine, časopisi, karton, hartija za štampanje, stari papirići, ambalaža od papira
Plastika	Plastične boce, flaše, kutije, kese, plastični posuđe, igračke od plastike
Staklo	Flaše, tegle, stakleni posuđe, prozorska stakla
Metal	Konzerve, limenke, metalne posude, metalni delovi igračaka
Karton	Kutije od jaja, ambalaža, kartonske rolnice
Tekstil	Odeća, tkanine, krpe, cipele

Ova tabela pruža pregled različitih vrsta reciklažnih materijala koji se mogu koristiti u vrtiću. Svaka vrsta materijala ima svoje specifične primere koji se često mogu naći u svakodnevnoj upotrebi. Ova raznolikost materijala omogućava vaspitačima i deci širok spektar mogućnosti za kreativne aktivnosti, izrade projekata i igara, ali i za učenje o važnosti reciklaže i zaštite životne sredine. Kroz rad sa ovim materijalima, deca mogu razvijati svoju kreativnost, motoričke veštine, ali i sticanje svesti o važnosti očuvanja prirode. Ova tabela je korisna smernica za vaspitače kako bi mogli efikasno koristiti reciklirane materijale u svakodnevnom radu sa decom.

Grafikon 1. Interesovanje dece za recikliranje

Interesantno je primetiti da većina vrtića redovno koristi reciklirane materijale, što može ukazivati na podizanje svesti o očuvanju životne sredine i reciklaži još od najranijeg uzrasta. Takođe, iako postoji grupa koja koristi reciklirane materijale povremeno ili retko, ovaj broj nije zanemarljiv, što sugeriše da postoji raznovrsnost pristupa u upotrebi recikliranih materijala u vrtićima.

Tabela 5. Igračke koje deca prave od recikliranih materijala

Uzrasna grupa	Primeri igračaka od recikliranih materijala
Mlađa	Životinje od rolni toalet papira, Kolačići od starih novina
Srednja	Roboti od limenki, Avioni od plastičnih boca
Starija	Rakete od kartonskih kutija, Torbe od starih majica
Mešovita	Brodovi od plastičnih čepova, Maske od plastičnih čaša
Pripremna	Kuće od kartonskih kutija, Avanturističke karte od papira

Ova tabela pruža pregled raznovrsnih igračaka koje deca mogu praviti od recikliranih materijala u vrtiću. Primjeri su prilagođeni svakoj uzrasnoj grupi kako bi odgovarali sposobnostima i interesovanjima dece. Na primer, mlađa grupa može uživati u pravljenju životinja od rolni toalet papira, dok starija grupa može biti kreativna praveći rakete od kartonskih kutija. Ovo ne samo da podstiče recikliranje i kreativnost već i uči decu o važnosti očuvanja životne sredine.

Slika 4. Primer igračke od recikliranih materijala

Napravite simpatičnu kasicu od plastične flaše i papira. Flašu obložite belim papirom, a krila i druge detalje isecite od plavog papira i zalepite selotejpom i lepkom. Na gornjem delu aviona isecite skalpelom uzani otvor za ubacivanje novčića. Pored kreativne reciklaže naučite dete i štednji za novu knjigu, igračku ili za sladoled tokom leta...

Tabela 6. Odnos dece prema igračkama

Reakcija dece prema igračkama od recikliranih materijala	Broj dece
Zainteresovani i pažljivi	35
Žele da ih čuvaju	14
Igraju se smisleno	8
Više vole kupovne	3
Nema razlike u odnosu na druge igračke	5
Nisu zainteresovani	3

Ova tabela pruža uvid u reakcije dece prema igračkama od recikliranih materijala. Najveći broj dece (35) pokazuje interesovanje i pažnju prema ovim igračkama, što ukazuje na pozitivan odgovor na njihovu upotrebu. Takođe, 14 dece izražava želju da čuva ove igračke, što sugerise na sentimentalnu vrednost koju pridaju njihovoj kreativnosti ili ekološkom značaju. Međutim, samo 8 dece igra se smisleno s ovim igračkama, što ukazuje na to da kreativni potencijal možda nije potpuno iskorišćen. S druge strane, samo 3 dece izražava preferenciju prema kupovnim igračkama, dok 5 dece kaže da nema razlike u odnosu na druge igračke, a 3 dece nije zainteresovano za ove igračke. Ovo sugerise da postoji varijabilnost u percepciji dece prema igračkama od recikliranih materijala, sa većim naglaskom na pozitivne reakcije kao što su interesovanje i želja za čuvanjem, ali takođe sa prisustvom i nekoliko neutralnih ili negativnih stavova.

Tabela 7. Deca i pojam recikliranja

Svest dece o značaju reciklaže	Da	Ne	Nisam siguran/a
Da li deca smatraju recikliranje važnim?	58	5	12
Da li deca razumeju značaj recikliranja za zaštitu životne sredine?	58	7	10
Da li deca znaju kako da razvrstavaju otpad?	45	10	20
Da li deca koriste reciklirane materijale u svakodnevnom aktivnostima ili igri?	50	5	20
Da li deca imaju omiljene reciklirane predmete ili materijale s kojima vole da se igraju ili ih koriste u aktivnostima?	48	15	12

Rezultati istraživanja pokazuju da većina dece smatra recikliranje važnim i razume značaj recikliranja za zaštitu životne sredine. Međutim, manji broj dece se izjasnio da zna kako da razvrstava otpad, što ukazuje na potrebu za dodatnom edukacijom na ovu temu. Takođe, značajan broj dece koristi reciklirane materijale u svakodnevnom aktivnostima ili igri, što je ohrabrujuće i ukazuje na svest o značaju recikliranja i održivog ponašanja. Međutim, broj dece koji ima omiljene reciklirane predmete ili materijale je manji, što može ukazivati na potrebu za raznolikijim ili privlačnijim recikliranim materijalima u svakodnevnom aktivnostima dece. Sveukupno, rezultati sugerisu da postoji interesovanje i svest dece o recikliranju, ali da postoji prostor za dalje obrazovanje i podsticanje održivih praksi.

Na osnovu rezultata istraživanja, možemo zaključiti da deca u predškolskom uzrastu pokazuju značajno interesovanje i svest o recikliranju i zaštiti životne sredine. Većina dece smatra recikliranje važnim i razume njegov značaj za očuvanje prirode. Takođe, većina dece koristi reciklirane materijale u svakodnevnim aktivnostima ili igri, što ukazuje na integraciju održivih praksi u njihovu svakodnevicu. Međutim, postoji prostor za dalje obrazovanje i podsticanje dece da aktivno učestvuju u razvrstavanju otpada i korišćenju recikliranih materijala. Edukacija i podsticanje svesti o značaju recikliranja trebalo bi da se kontinuirano sprovodi kako bi se očuvala životna sredina za buduće generacije.

Još jedan zaključak koji se može izvući iz ovih rezultata je važnost nastavničke podrške i edukacije u promovisanju održivih praksi među decom. Vaspitači i roditelji igraju ključnu ulogu u podsticanju dece da razvijaju svest o recikliranju i aktivno učestvuju u procesu zaštite životne sredine. Stoga je neophodno pružiti im odgovarajuće obuke i resurse kako bi mogli uspešno da prenesu ove vrednosti i veštine deci. Ovo istraživanje naglašava potrebu za kontinuiranim radom na podizanju ekološke svesti među najmlađima i njihovim edukatorima radi stvaranja održivije budućnosti.

7.UPOTREBA RECIKLIRANIH MATERIJALA-PRIMERI IZ PRAKSE

Nakon teorijskog i metodološkog izlaganja slede primeri iz prakse. Sve predstavljene aktivnosti su realizovane u PU "Boško Buha", vrtić "Cvrčak", Cara Dušana 1,u Krčedinu a realizovala su ih deca iz različitih uzrasnih grupa uz podršku vaspitača. Teme su se razvijale kroz različite projekte u skladu sa novim osnovama programa: "Godine uzleta".

“PROJEKAT MUZIČKI INSTRUMENTI”

Slika broj 5. Diktafon od recikliranih materijala

Na slici broj 5 vidimo decu koja prave melodiju na diktafonu napravljenom od stakla I stare tkanine.

Slika broj 6. Klavijature i note od starog kartona

Slika broj 7. Mužički instrumenti napravljeni od reciklažnih materijala (Plastika, karton, papir..)
Nakon napravljenih instrumenata napravili smo i orkestar u kome su deca improvizovala sviranje.

Slika broj 8. Sviranje na muzičkim instrumentima

Slika broj 9. Sviranje na muzičkim instrumentima

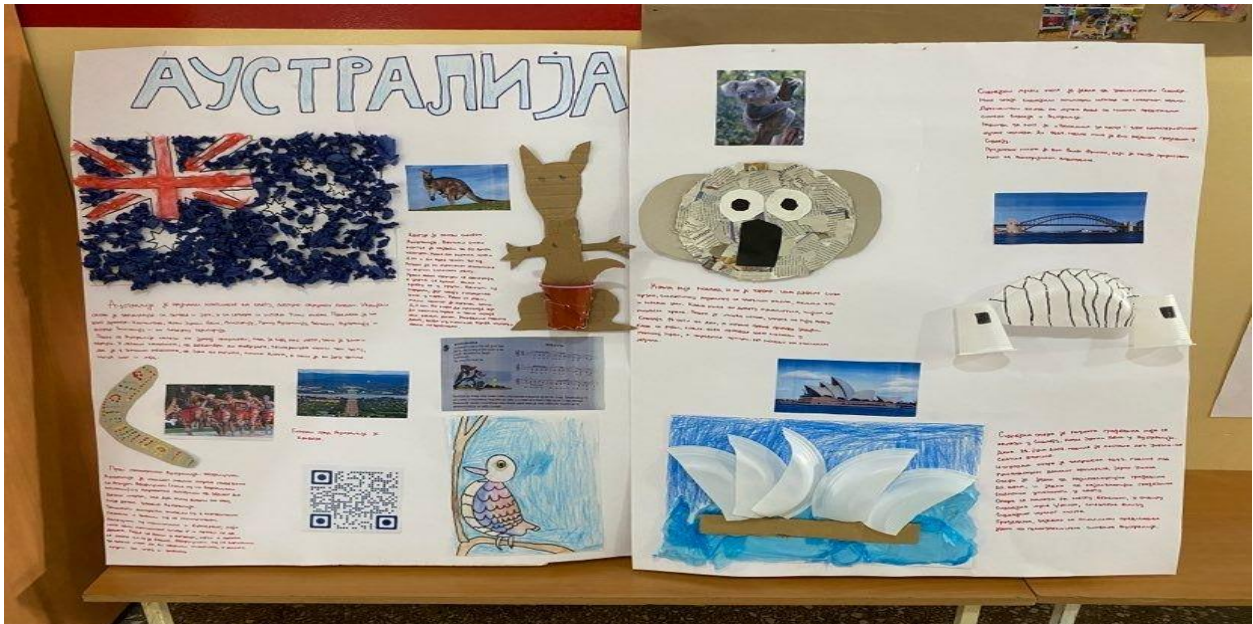

“PROJEKAT PUT OKO SVETA”

Projekat “Put oko sveta” realizovali su deca pripremne uzrasne grupe,praveći zastave,kartu sveta,mape od kartona učeci o svetu i državama,praveći njihove simbole od reciklažnog materijala.

Slika broj 10. Slagalica zastave Turske

Slika 11. Pano Šta znamo o Australiji (Njeni simboli)

Slika 12. Karta sveta izrađena od najlona i čepova

Slika 13. Napravi zastavu države

Slika 14. Simboli naše države

Svako putovanje oko sveta u vrtiću može biti uzbuđljivo iskustvo za decu, a korišćenje reciklažnih materijala može dodati dodatnu dimenziju zabavi i edukaciji.

“PROJEKAT SVEMIR”

Projekat "Svemir za decu u vrtiću" može biti izuzetno zabavan i edukativan način da se deca upoznaju sa fascinantnim svetom svemira i nauke.

Naslov projekta: "Istražujemo Svemir: Upoznavanje sa Kosmosom u Vrtiću"

Slika 15. Raketa od reciklažnih materijala

Slika 16. Poletanje rakete u svemir

Slika 17. Naš put zvani svemir

Slika 18. Mali astronaut (Mali korak za čoveka veliki za čovečanstvo)

Slika 19. Grupa astronaut spremna za misiju

Slika 20. Istraživanje nove planete

Slika 21. Hjuston, imamo problem!

Slika 22. Sletanje na mesec

U vrtiću deca mogu naučiti mnogo o svemiru kroz različite aktivnosti koje su prilagođene njihovom uzrastu i sposobnostima. Deca mogu naučiti osnovne informacije o Sunčevom sistemu, poput toga da se Sunce nalazi u centru, da planete kruže oko Sunca, i da postoje različite vrste planeta (npr. stenovite planete kao Zemlja i gasoviti divovi kao Jupiter). Kroz role-play igre, deca su naučila mnogo o svemirskim misijama, astronautima i njihovom istraživanju svemira, kao i o svemirskim letelicama poput raketa i svemirskih brodova.

8.ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Tragajući za odgovorima na pitanja da li je moguće razvijati likovno stvaralački izraz dece kroz upotrebu recikliranih materijala, polazimo od teorijskih postavki likovnih aktivnosti i razvoja, tj. o mogućnostima da se likovne aktivnosti i razvoj shvate u složenosti interaktivnog odnosa i, posebno, da se sama aktivnost razume kao podsticaj razvoju.

Prihvatanje optimističkog stava o tome da je moguće uticati na razvoj dece kroz upotrebu recikliranih materijala, logično vodi usvajanju stava o tome da se i kreativnost, a time i kreativnost na polju likovnog stvaralaštva, takođe može razvijati odgovarajućom organizacijom, izborom sadržaja i metodama rada. Ključno pitanje koje se otvara jeste pitanje kompetencija vaspitača potrebnih za prepoznavanje i razvoj kreativnosti dece. Smatram da im je potrebno znanje o razvojnim karakteristikama dece, da znaju kako da izaberu, osmisle i primene različite metode, oblike, tehnike rada, tako da aktivnosti podstiču kreativnost, istraživanje, interpretaciju, diskusiju dece na polju umetnosti.

Različitim podsticajima u likovnim aktivnostima, a koristeći se odgovarajućim didaktičkim, teorijskim i praktičnim metodama, snažnije se razvijaju kreativne sposobnosti kod dece upotrebom recikliranih materijala. Ovo istraživanje i rad na podizanju svesti o reciklaži i kreativnosti kod dece u vrtićima pruža uvid u značaj recikliranih materijala za likovno stvaralaštvo, ističući važnost održivosti i brige o okolini od najmlađeg uzrasta.

U radu sa temom likovnih aspekata igračaka od reciklažnog materijala, istražili smo značaj kreativnosti i održivosti u vaspitno-obrazovnom procesu dece u predškolskim ustanovama. Kroz primenu recikliranih materijala u izradi igračaka, deca su imala priliku da razvijaju svoju maštu, motoričke veštine i estetski senzibilitet, istovremeno stičući svest o važnosti očuvanja životne sredine.

Na osnovu analize dosadašnjih istraživanja i praktičnog iskustva, zaključujemo da likovni aspekti igračaka od reciklažnog materijala predstavljaju dragocen resurs za pedagoški rad u vrtićima. Kroz kreativno oblikovanje i transformaciju recikliranih materijala, deca su podstaknuta na aktivno učenje, samostalno istraživanje i izražavanje svojih ideja, čime se podstiče celokupan razvoj njihove ličnosti.

Međutim, važno je istaći da je za uspešnu primenu ovakvih aktivnosti neophodna podrška i angažovanje stručnjaka, kao i saradnja sa roditeljima i lokalnom zajednicom. Samo kroz zajednički napor možemo stvoriti inspirativno okruženje u kojem deca mogu razvijati svoje kreativne potencijale i istovremeno postati odgovorni građani koji brinu o zaštiti prirode.

U budućnosti, nastavićemo istraživanje i razvoj pristupa koji podstiču kreativnost i održivost u radu sa decom, te ćemo nastojati da ove vrednosti integrišemo u sve segmente predškolskog vaspitanja i obrazovanja.

LITERATURA

1. Arnhajm, R. (1985). Vizuelno mišljenje – jedinstvo slike i pojma. Beograd: Univerzitet umetnosti.
2. Auer, A. (2014). Learning About the World Through Modeling: Sculptural Ideas for School and Home. Chatham, NY: Waldorf Publications.
3. Beljanski-Ristić, Lj. (1997). Dete u igri drame i pozorišta. U: Marković, M. i dr. (ur.). Korak po korak 2 (267– 302). Beograd: Kreativni centar.
4. Bruner, J. S. (1976). Proces obrazovanja. Časopis Pedagogija, br. 2-3, Beograd.
5. Colić, V. (1997). Dečje jaslice - gledane iz antropološkog ugla.
6. Beograd: Filozofski fakultet - Institut za pedagogiju i andragogiju.
7. Colić, V. (2008). Šta pokušavamo reći maloj deci. Novi Sad: Dnevnik
8. Divljan, S. (2008). Zbornik umetnosti u metodikama nastave - naučni skup br. 5. Jagodina: Pedagoški fakultet, str. 5-26.
9. Eisner, E. W. (1990). The Role of Art and Play in Children's Cognitive Development. In: Klugman, E., Smilansky, S. (Eds.). Children's Play and Learning: Perspectives and Policy Implications (43–58). New York and London: Teachers College Press.
10. Gray, C., & Ryan, A. . Aistear vis-à-vis the Primary Curriculum: the experiences of early years teachers in Ireland. International Journal of Early Years Education, 24(2), 188-205. doi:10.1080/09669760.2016.1155973
11. Filipović, S. (2011). Metodika likovnog vaspitanja i obrazovanja. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu i izdavačka kuća Klett.
12. Filipović, S. (2017). Metodička praksa likovnih pedagoga. Beograd: Autorsko izdanje.
13. Jovanović H., V. (2016). Stavovi vaspitača o sposobnostima dečijeg kreativnog izražavanja u likovnim. Originalan naučni rad UDK: 37.036-053.4:73, str. 161-173. Boljevlju: P.U. Naša radost.
14. Kamenov, E. (2006). Dečija igra: vaspitanje i obrazovanje kroz igru. Novi Sad: Zavod za udžbenike.
15. Kamenov, E., Filipović, S. (2009). Mudrost čula III deo – dečje likovno stvaralaštvo.
16. Frost, J. L. (1992). Play and Playscapes. Albany, NY: Delmar Publishers Inc.
  - Honore, K. (2009). Pod pritiskom, spašavanje djece od kulture hiperroditeljstva. Zagreb: Algoritam.
  - Hadži-Jovančić, N. (2012). Umetnost u opštem obrazovanju: Funkcije i pristupu nastavi. Beograd: Učiteljski
17. fakultet, Klett.
  - Malaguzzi, L. (1998). History, Ideas and Basic Philosophy: An Interview with Lella Gandini. In: Edwards, C.
18. et al. (Eds.). The Hundred Languages of Children: the Reggio Emilia Approach: Advanced Reflections (49–97).
19. Westport, CT: Ablex Publishing Corporation.
20. Miller, J. P. (Ed.). (2007). The Holistic Curriculum. Toronto, CA: OISE Press.
21. Montesori, M. (2001). Otkriće deteta. Beograd: Čigoja štampa.
22. Montesori, M. (2010). Upijajući um. Beograd: DN centar.
23. Montesori, M. (1912). The Montessori Method: Scientific Pedagogy as Applied to Child Education in „The

24. Children's Houses". New York: Frederick A. Stokes Company. Retrieved June 12, 2013. from <http://digital.library.upenn.edu/women/montessori/method/method.html>.
25. [library.upenn.edu/women/montessori/method/method.html](http://digital.library.upenn.edu/women/montessori/method/method.html).
26. Montessori, M. (1917). *Spontaneous Activity in Education*. New York: Frederick A. Stokes Company. Retrieved July 12, 2013. from <http://www.gutenberg.org/files/24727/24727-h/24727-h.htm>.
27. Piaget, J. (1932). *Play, Dreams, and Imitation*. New York, NY: Norton.
28. Seitz, M. i Hallwachs, U. (1997). *Montessori ili Waldorf?* Zagreb: Eduka.
29. Smilansky, S. (1968). *The Effects of Sociodramatic Play on Disadvantaged Preschool Children*. New York, NY: John Wiley & Sons.
30. John Wiley & Sons.
31. Steiner, R. (1996). *Education of the Child, and Early Lectures on Education*. Hudson, NY: Anthroposophic Press.
32. Press.
33. Steiner, R. (2004). *A Modern Art of Education. Lectures Presented in Ilkley, Yorkshire, August 5–17, 1923*. Great Barrington, MA: Anthroposophic Press.
34. Great Barrington, MA: Anthroposophic Press.
  - Vecchi, V. (2010). *Art and Creativity in Reggio Emilia: Exploring the Role and Potential of Ateliers in Early Childhood Education*. London and New York: Routledge.
35. *Childhood Education*. London and New York: Routledge.
36. Večanski, V. (2015a). Razvojni i likovni potencijal ručno izrađenih igračkaka na predškolskom uzrastu: primer Valdorf pedagogije. *Inovacije u nastavi*, 15 (1), 92–104.
37. Večanski, V. (2015b). Developmental Potential of Handmade Toys at Preschool Age: Preschool Teacher's Perspective. In: Radovanović, I. & Zaclona, Z. (Eds.). *Modern Trends in Teaching and Education (172–186)*. Belgrade – Nowy Sacz: University of Belgrade, Teacher Education Faculty, State Higher Vocational School Nowy Sacz.
38. Belgrade – Nowy Sacz: University of Belgrade, Teacher Education Faculty, State Higher Vocational School Nowy Sacz.
39. Vygotsky, L. S. (1966). *Play and Its Role in the Mental Development of the Child*. *Voprosy psikhologii*, 6. (A stenographic record of a lecture given in 1933). Retrieved November 24, 2014. from <https://www.marxists.org/archive/vygotsky/works/1933/play.htm>
40. <https://www.marxists.org/archive/vygotsky/works/1933/play.htm>
41. [org/archive/vygotsky/works/1933/play.htm](https://www.marxists.org/archive/vygotsky/works/1933/play.htm)
42. [org/archive/vygotsky/works/1933/play.htm](https://www.marxists.org/archive/vygotsky/works/1933/play.htm)

